Bursa'da Yaşamak

-Şehir Yüzlü Yazılar-

Sefer Göltekin

2011

Bursa'da Yaşamak

-Şehir Yüzlü Yazılar-

www.bursa.bel.tr

Yazar

Sefer Göltekin

Görsel Yönetmen - Kapak Tasarım
Barış Güleç

Grafik Tasarım
Şule Kaçmaz

Baskı – Cilt
..... Matbaası

ISBN

978-605-5382-19-3

Yapım

Bursa
Kültür A.Ş.

© 2012 Bursa Kültür A.Ş. Bu kitabın tüm yayın hakları Bursa Kültür A.Ş.'ye aittir. Yazılı izin olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz.

Dağıtım
Bursa Kültür A.Ş.
Adres: Santral Garaj Mah. Merinos Cad.
Merinos Kültür Merkezi B Kapısı Osmangazi Bursa – Türkiye
Tel: + 90 224 253 26 46 Faks: + 90 224 253 14 85
info@bursakultur.com / www.bursakultur.com

Sefer Göltekin:

*1976 Orhaneli doğumlu. İlkokulu köyünde, ortaokul ve liseyi Kütahya/Tavşanlı'da tamamladı.1994 yılında başladığı radyo programcılığı ve yayın yönetmenliği görevini 8 yıl sürdürdü. 2004-2007 yılları arasında, medya planlama, editörlük, reklam ve metin yazarlığı yaptı. Şiir, deneme ve öykü çalışmaları; Gerçek Hayat, Derkenar, Yolcu, Otuzuncu Harf, Umran gibi edebiyat ve fikir dergilerinde yayınlandı. 2007 yılından bu yana Bursa'da yaş*ayan yazar evli ve iki çocuk babasıdır.

Kitapları:

Vahiyle Gelen Hayat *(Pınar Yayınları, İstanbul 2004)*
Kardeşime Mektuplar *(Pınar Yayınları, İstanbul 2008)*
Emanet Ve İhanet *(Pınar Yayınları, İstanbul 2010)*

İçindekiler

Takriz vii
Efsane 3
Hakikat 4
Bir Şehrin Çağrısına Koşmak 5
Kütahya'dan Bursa'ya bakmak 7
İzinsiz aşılmıyor yazgılar 10
Şehrin sakladığı sır 12
Bir bayramdır Erguvan Bursa'da 15
'Anadolu'nun Tanıdık Göğü' 17
Yeşilin tarihle raksı 20
Oğul Orhan'a Gazi Osman Vasiyeti 23
İçimdeki şehir, karşımdaki şehre karşı 26
Ana Şehir Yar Şehir Canan Şehir Can Şehir 29
Kalmakla Göçmek Arasında Kalanlar 35
Sürgün Öyküleri veya Bursa'nın Islah Yeteneği 38
Bir Ulu Şehirdir Bursa 42
Şehrin Şahitleri 44

Pınarbaşı'ndan Toplu Konutlara....46
Su Üstüne Yazı Yazmak....49
Uyanıkken Görülen Rüya: Bursa....52
Beşinci Makam: Ulucami....54
Yeraltından Yerüstüne Taşanlar....56
Yıkılışlar ve Yeniden Oluşlar Şehri....58
Bursa'da Yaşamak....61
İki Zaman Bir Bursa....65
-Bursa'da yaşanan ikinci bir zaman vardır-....67
-Adını kalbine yazan nice sultan vardır-....68
-Bağrında muradına ermiş bir Osman vardır-....69
-Taş ustalarına aşk veren bir mizan vardır-....70
-Bütün yaraları bir duayla saran vardır- 71
-Bin bir rengin yeşile döndüğü harman vardır- 72
-Dünden yarına yürüyen bir kervan vardır- 73
-Tüm düşlerin tohuma durduğu bir an vardır-....74
-Şimdi dalga dalga yayılan bir ferman vardır - 75

Takriz

BURSA DÂÜSSILASI

İsmail Hami Danişmend, 1940 yılında yayımlanan "Bursalıların Bursacılığı" başlıklı yazısında, bir gün Paris'te, Lüxembourg bahçesinde dolaşırken karşılaştığı Türkçe konuşan yaşlı bir kadınla genç bir kızdan söz eder. Kız, sürekli "Bursa! Bursa!" diye inlemekte, yaşlı kadınsa onu çaresizlik içinde teselli etmeye çalışmaktadır. Bunun sebebini öğrenmek için yaşlı kadınla konuşan İsmail Hami, "Bursa'dan çıkalı bir sene olan Bursalı kız, doktorların nostalgie (dâüssıla) dedikleri hastalığa uğramış. Hastalığın seyri ilerledikçe, hastanın gözünde Bursa şehirlikten çıkıp şahıslığa geçmiş; hayalinde Bursa isminde dağ gibi bir delikanlı peyda olmuş ve işte bu muhteşem gencin hasretiyle yanan kız, hiç durmadan, 'Bursa. Bursa. Bursa!' diye sevgilisini sayıklayıp duruyormuş."

İsmail Hami, Avrupa'da nostaljiye en çok İsviçrelilerin tutulduğunu, bunun tabiat güzelliğiyle, özellikle dağların güzellik ve ihtişamıyla izah edilebileceğini belirttikten sonra, "Paris'te" diyor, "Bursa'yı dağ gibi bir delikanlı şeklinde şahıslandıran hasta kız, eminim ki, o muhayyel gencin ihtişamını Uludağ'ın azametinden almıştır."

Bana sorarsanız, bu sevdayı sırf tabiat güzelliğine bağlamak doğru değildir. Bursa derken bütün Bursa sevdalıları -farkında olsun veya olmasınlar- aslında benzersiz bir terkipten söz ederler. Elbette bu terkipte yeşilin de küçümsenemeyecek bir payı vardır; ama eminim, Paris'te nostaljiye tutulan Bursalı genç kızın hasta muhayyilesindeki Uludağ yapılı delikanlının gözlerinde Hüdavendigâr'ın gözlerindeki ateşli bakışlar vardı ve Yunus'lardan, Emir Sultan'lardan kalma sevgi kalbinde demlenip damarlarında dolaşıyordu. Bursa'nın havasına ve suyuna da sirayet eden bu kimya, yolu buraya bir kere düşenleri bile iflâh olmaz âşıklar hâline getirir. Bursa'da bir süre yaşayıp da onu ateşli bir aşık gibi özlemeyen var mıdır?

Bursa, Osmanlı'nın bir uzviyet, yani devlet ve medeniyet olarak teşekkül ettiği ana rahmidir. Bir psikanaliz mümkün olsaydı, Osmanlılığın şuuraltında bu sıcak ve emniyetli ortama dönüş arzusunun yattığı görülebilirdi. Fâtih'e gelinceye kadar bütün padişahların ve Kanunî devrine kadar neredeyse katledilen bütün şehzadelerin Bursa'da toprağa verilmesi bu bakımdan anlamlıdır.

Sonraki asırlarda, atalarını bağrında taşıdığı padişahların ilgisinden mahrum kalan Bursa, aşağı yukarı Osmanlı devrinin sonuna kadar önemli siyasî sürgünlerin gönderildiği şehirlerden biri olarak kullanıldı. Bütün Bursa sürgünlerinin bir süre sonra sözünü ettiğim benzersiz terkibin bir parçası haline geldikleri söylenebilir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir'de coşkun bir dille anlattığı Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'yi, Bursa sürgünlüğünü bir zevk haline getiren ve Bursa'nın şiirini keşfeden sürgünlerin prototipi olarak görmek mümkündür. Süleyman Nazif de Bursa'da Mektupçuluk göreviyle uzun yıllar sürgün hayatı yaşamıştır. İsmail Hami'nin ifadesiyle Uludağ'a karşı adeta "bedîî bir iman" besleyen "Dâüssıla" şairi, Bursa'nın işgal edildiğini Malta esareti sırasında öğrenmişti. Küçük bir kitabına ismini veren "Çal Çoban, Çal!" başlıklı yazısında Venizelos'un oğlunu Osman Gazi'nin

kabri başında muzaffer bir kumandan edasıyla gösteren fotoğrafı gazetelerde görünce yaşadığı o büyük acıyı anlatır.

Osmanlı seçkinleri, Bursa'nın Türk tarihi ve kültürü için ifade ettiği mânâyı ne yazık ki büyük felâketlerin ardından fark etmişlerdir. 1855, dört ay arayla yaşanan iki büyük deprem ve yangınla, ictimaî şuuraltındaki Bursa sevgisinin şuura nakledildiği önemli bir tarihtir. Bu şuuru en iyi, o tarihte henüz "efendi" olan Keçecizâde Fuat Paşa'nın meşhur sözü özetler: "Osmanlı tarihinin dibâcesi zâyi oldu!"

Her zaman şuracıkta, hemen ulaşılabilecek bir yerde duran Bursa apansız yok oluverince, gerek hânedan, gerekse Osmanlı aydınları kaybettikleri değerin büyüklüğünün farkına vararak çok telâşlanmışlardı. Ancak bu felâketlerin ardından başlatılan imar hareketi, Bursa'nın belki de asıl felâketi olacak, Tanzimat ruhu, Bursa'yı Bursa yapan ledünnî çehreyi ve kuruluş devri esprisini yok edecektir.

Yeri gelmişken, Meşrutiyet devri Türkçülüğünün, Bursa'ya duyulan entelektüel ilginin daha da artmasına yol açtığını, Bursa'nın âdeta Türklüğün ve Türk kültürünün sembolü olarak görülmeye başlandığını da hatırlatmalıyım. Öyle ki, bu asrın başlarında Bursa'ya gidip, kuruluş yıllarının hâtıraları olan âbideleri ziyaret etmek ve bunlar hakkında yazmak bir çeşit moda haline gelmişti. Balkan Harbi'nden sonra boşalan Rumeli'nin aktığı şehirlerin başında Bursa'nın gelmesi de üzerinde durulması gereken başka bir gerçektir. Hızla bir göçmen şehrine dönüşen (bu da bir başka felâket) "taht-ı kadîm", bağrından çıkanları şimdi kendisine çekiyordu.

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali, bu şehri Türk kültürünün sembolü olarak gören aydınlar üzerinde şok tesiri yaratmıştır. Hamdullah Suphi, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı heyecanlı bir

konuşmada, Bursa'yı savaşmadan terk eden kumandanların niçin divan-ı harbe verilmediğini sorarak Mustafa Kemal'le tartışmış, Mehmed Âkif ise en etkileyici şiirlerinden Bülbül'ü yazmıştı.

Bursa'nın işgali ülkenin üzerine nasıl kapkara bir matem bulutu gibi çökmüşse, kurtuluşu da öylesine bir bayram sevincine yol açmıştı. Yeni Mecmua'nın Bursa fevkalâde nüshası (Mayıs 1923), bu sevincin o günkü şartlarda anlamlı bir ifadesidir. Bu özel sayıda, nedense Yahya Kemal imzasına rastlanmaz; ancak onun İstanbul'u okuyuş ve yorumlayış biçimi, yani "Türk İstanbul" fikri Bursa için model teşkil etmiş ve "Türk Bursa" anlayışı doğmuştur. Tanpınar, Bursa'yı, Yahya Kemal'in metodunu kullanarak âdeta yeniden kurar ve bütün büyük yazarlar gibi, güçlü duyuşu ve üslûbuyla okuyucularına kendi penceresinden bakmaya zorlar.

Tanpınar'dan sonra Bursa hakkında en çok yazan ve yepyeni bir bakış açısı ve yorum getiren Mustafa Armağan'ı unutmamak gerekir. Eminim, bundan sonra da Bursa hakkında yeni ve farklı "okuma"lara dayanan önemli metinler yazılacak. Bu metinlerden biri, elinizde tuttuğunuz kitaptadır. Orhaneli doğumlu bir yazar olan ve halen Bursa'da yaşayan Sefer Göltekin, aşk derecesinde bağlı olduğu ve ondan uzak olduğu zamanlarda derin bir hasret duyduğu Bursa'yı şairane bir duyarlılıkla anlatıyor. Deneme tarzında yazılmış Bursa yazılarından oluşan ve "uzun soluklu" bir şiirle tamamlanan Bursa'da Yaşamak, Bursa'da yaşayanların mutlaka okumaları ve çocuklarına okutmaları gereken bir kitaptır.

Sefer Göltekin'i ve onun güzel yazılarını kitaplaştırmaya karar veren Bursa Büyükşehir Belediyesi'ni kutluyorum.

Beşir Ayvazoğlu
Altunizade, 30 Ocak 2012

Nice medh eyleyem bu şehri iy cân

Ki vasfı aklı eyler deng ü hayrân

…

Lami'î Çelebi

'Sıfat-ı Bahâr-ı Bursa' Şiirinden

Efsane

Rivâyete göre Hazret-i Süleyman'ın cin vezirlerinden biri, "Can" kavminin güzel bir dağın eteğinde şehir kurduğunu, "Cin" kavminin bin sene savaş etmekle şehri o kavimden aldığını ve büyük bir tufan ile bu şehrin göl altında kaldığını söyler. Bunun üzerine Hazret-i Süleyman, perilere emir vererek göller altındaki şehri çıkarttırır. Vezirlerden birisi ortaya çıkan bu güzel şehri görünce «Cennet burası» der. Ağır işiten diğer bir veziri, bu sözü «Cennet Bursa» olarak anlar. Dağ perileri, Uludağ'dan mermerler getirip bir saray yaparlar. Bundan sonradır ki, Hazret-i Süleyman hükümdarlığı sırasında senede bir gün Bursa'ya hanımı Belkıs ile gider olmuş…

Hakikat

Yaşadığımız coğrafyanın tarihi süreç içinde yoğrularak anlam kazanan tüm güzellikleri, tarihi mirasın ilham veren dokusu ve daha birçok farklı özellik, bütün özgünlüğü ile Bursa'da hissedilmektedir.

Uygarlıkların kesişme noktası, kültürlerin kaynaşma diyarı olan Bursa, bilinen sekiz bin yıllık geçmişiyle şehircilik geleneğinin yansımalarını ve Osmanlı İmparatorluğunun mimari anlamda ilk kaynaklarını da bünyesinde barındırmaktadır.

Tarihçilerin, edebiyatçıların, şairlerin çalışmalarına ilham veren bu şehir aynı zamanda seyyahların ve araştırmacıların da ilk dikkatini çeken yerlerden biridir.

Bir Şehrin Çağrısına Koşmak

Çok insan, hayat tarzını yeniden şekillendirebilmek için başka şehirlere gitmek hayalini kurar. Hiçbir şehir hayalini kurduğu şehir değildir aslında. Bu, başka başka şehirlerde, uzun konaklamalar neticesinde kavranılır ancak. Yeni bir şehre gitmek düşünceleri zihni kurcalamaya başladığında yine başa dönülür. Çünkü insan gittiği şehirde görmeyi düşlediği şeyleri görmez.

Her insanın bir hayat tarzı olduğu gibi şehirlerin de bir hayat tarzı vardır. Bunun en güzel ispatı, "Bursa'da yaşamak", "İstanbul'da yaşamak", "Ankara'da yaşamak" gibi cümlelerin her insanda farklı açılımlara ve anlamlara kapı aralamasıdır. Her birinin kendine özgü hayat standardı ve yaşam kalitesi vardır. Bu özelliklerini korudukları için bugün hala ana şehirler olarak anılmaktadırlar. Bu yüzden kendi hayat tarzını şehre dayatanlar mutlu olamazlar. Mutluğu kıyısından köşesinden yakalayanlar, şehrin sunduğu hayat tarzını içselleştirmiş olanlardır. Bir şehri, başka bir şehrin çağrısına koşarak terk edenler, gittikleri yerde şehrin kendilerine olan ihtiyacının farkında olanlardır.

Şehirler, sakinlerine sunduklarını fark edebilenlerle geleceğe taşınır. Çünkü onlar güzellikleri ve farklılıkları çoğaltabilme gücüne sahip insanlardır.

Bursa, Osmanlı'nın *Hüdavendigar Vilayeti*; Edirne, *Dar*-ül Mülk'ü; İstanbul, İmparatorluğun *son başkenti*'dir.

Edirne, *serhat şehri*dir, mutluluk kapısıdır; der-i saadettir, bir şenlikler şehridir. Çelebi'nin deyimiyle; *Bir İslam Duvarı*dır Edirne. Çarşıları, köprüleri, tarihi evleri ve Selimiye'si ile gelenleri karşılar sınırda…

İstanbul, dünyanın en eski şehirlerinden biridir. 469 yıl İmparatorluğa başkentlik yapmıştır. Ayrı bir âlemdir, bugün bile. İçinde olmak bir dert, olmamak başka bir derttir tabiri caizse…

Bursa, gönüllerin başkentidir… Hüzzam makamında bir şarkıdır Osmanlı'dan; İstanbul'un gölgesinde uyuyan ihtişamdır… Yitik hazinesidir medeniyetin…

Kütahya'dan Bursa'ya bakmak

Bursa'yı, Kütahya'da bir kültür merkezinin kalorifer boruları üzerine terk gedilmiş bir kitabın sıcaktan dolayı şekilden şekle girmiş solgun sayfalarında tanıdım ilkin. Önce kızdım, çünkü Âdemoğlunun bir kitaba verebileceği en ağır cezaydı bu terk ediş. Cami avlusuna bırakılmış mavi gözlü bir çocuk safiyetiyle bakıyordu bana. Ellerime alınca anladım ki, "MEB" etiketi taşıyan bu kitap, etkinlik için gelen lise öğrencilerinden birinin dalgınlıkla unuttuğu ve sonra büyük ihtimalle nereye koyduğunu hatırlamadığı bir kitaptı. Kitabın ilk sayfasındaki mühür, bir okulun kitaplığına ait olduğunu söylüyordu çünkü. Türkiye'deki edebiyat okurunun şehir okumalarına giriş niteliğindeki bu eser, Tanpınar'ın "Beş Şehir"inden başkası değildi.

Yazarın gözüyle, Anadolu'nun iç kale vazifesi gören ve etteklerine daima tarihin büyük düğümleri çözülüp bağlanan Ankara'yı; harp, hicret, katliamlar, tifüs gibi çeşit çeşit felaketlerin üzerinden ağır bir silindir gibi geçip her şeyi ezip devirdiği Erzurum'u; bozkırın tam çocuğu Konya'yı tanıdıktan sonra, fetihten 1453 senesine kadar geçen 130 senenin sade baştanbaşa ve iliklerine

kadar bir Türk şehri olmasına yetmeyen, aynı zamanda onun manevi çehresini gelecek zaman için hiç değişmeyecek şekilde tespit ettiği ve yazarın o zamana kadar gördüğü şehirler içinde o şehir kadar muayyen bir devrin malı olan bir başkasını hatırlamadığı Bursa'ya geldim… Bursa'yı geçemedim… Çünkü Evliya Çelebi'nin "Ruhaniyetli bir şehir" cümlesine; Sadrazam Keçeci Fuad Paşa'nın "Osmanlı tarihinin dibacesi" ifadelerine ilk orda rastladım. Ki sade bunlar bile yetecekken okuya okuya bitiremeyecek olmama bir şehrin hayatını; nüfus kâğıdımın bir köşesinde yazan "Doğum Yeri: Orhaneli" ibaresini de ekleyiverdim ansızın. Değil mi ki küçük yaşta başka bir şehre göçmek bahanesi değildir doğduğu şehri tanımamasına insanın…

Sonrası mı? Bütün farzlar ve vacipler üzerime üşüştü, uzun soluklu "Bursa okumaları"na dair… O güne kadar hafızamda bir-iki gidişten arta kalan Ulu Cami ve Yeşil Türbe fotoğraflarından ibaretti Bursa. İnanıyorum ki, bu şehirde filizlenip geniş coğrafyalara yayılan bir medeniyetin izlerini bağrında taşıyan her ülke; sadece, içini şadırvandan yükselen su sesinin süslediği, sülüs ve kufi yazıların sütunlarında hayat bulduğu; oyma kabartma, geometrik, yıldız, çivi başları ve gülçelerle süslü ağaç işçiliği şaheseri minberi ve nihayet başlı başına bir sanat abidesi olarak duran taç kapılı bir cami figürü ile arkasında ailenin bütün fertlerine selam edilen bir kartpostalın ön yüzünde yeşile kesen selviler arasından bakışlarını uzatan Yeşil Türbe'yi gördüklerinde bile aynı cümleyi kuruyordur: "Bu şehir ki bizim önsözümüzdür…"

Uzun okumalardan sonra bir hikâye doğdu içime: Bey, düşünde bir şehir kurar. İlden ile göçmekle geçmeyecektir çünkü hayat. Göçmek, geri dönmek üstüne kurulur Bey'in düşünde. Geri dönmek için, geri dönülecek bir yer olmalıdır ve geri dönülecek bir şehir kurar Bey düşünde. Düşer sonra düşünün peşine ve bir şafağın yayla serinliğinde gözlerindeki kararlılığı döker ortaya. Toplanmıştır bütün ulular, toplanmıştır oğullar, kızlar,

analar… Bey'in gördüğü düşe iman ederler ol sabah. Yüreklerine bir heyecan oturur. Gözlerine bir ışık yerleşir. Kollarına güç gelir, dizlerine derman. Beyin düşüdür gayrı dilden dile gezen ferman… Toplar çadırlarını bir sabah obanın son göçerleri ve yürürler geri dönülecek bir şehrin eteklerine doğru; geri dönmemek üzere konar-göçer bir hayata. Eteklerinde, yedi iklim dört bucaktan topladıkları neşe, eteklerinde birlik ve dirlik; dirilik türküleri, eteklerinde yeni bir sevdayı kuşanmanın telaşıyla…

Ezcümle Bursa; bir medeniyet düşüyle yola çıkan yiğitlerin içine doğan şehir tasavvurunun dışavurumudur…

İzinsiz aşılmıyor yazgılar

Öğrencilik yıllarında uydurduğumuz "Yolda bulunmuş kitabın sahibi aranmaz!" fetvasına yaslanarak kalorifer boruları üzerinde bulduğum kitaba el koyduğumu sanmayın sakın. İlk fırsatta iade etme düşü hep aklıma gelse de bir yanım hep erteledi bunu. Yoksa iman kavramına yüklediğim anlam çerçevesinde bir vakıf malıdır bu kitap. Burada sözünü ettiğimiz medeniyetin özünün vakıfçılık geleneğiyle kemale erdiğini bilmek aynı zamanda vakıf kurallarını ihlal etmekten doğan ve sonu olmayan lanetlerle karşı karşıya kalabileceğim gerçeğini de vurur yüzüme hep. Hele Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun "Karanlıkta Mum Işığı" adlı eserinde Hacı Arif Bey'in dilinden sıraladığı o lanetleri düşündükçe…

Gün oldu, bir vesileyle çoluk-çocuk Ankara'ya göçtük. Bir iki yıllık ikamete rağmen nedense bu "memur kenti"ne ısınamadım. Ne zaman adı anılsa bir mecliste, gürültü ve karmaşa yankılanmaya başlar kulaklarımda… Her insanda hâsıl olan, bir şehri terk edip başka bir yerde yeni bir hayata başlama hevesi en fazla Ankara'da süsledi günlerimi… Ne ki kilitsiz açılmayan kapılar gibi, izinsiz aşılmıyor yazgılar…

Ankara Kalesi'nin Tanpınar'a öğrettiklerine tanıklık edememişken daha; daha koca bir kenti ayakta tutan evliyaların mekânlarına uğrayıp bir selam bile verememişken; ev ile iş arasına sıkışan monoton bir hayattan beni çekip alan müjdenin adıyla kaç geceyi uykusuz hitama erdirdiğimi bir ben bilirim, bir Allah.

Sultan Veled'in tabiriyle cennetin ya altında ya da üstünde olduğu kusursuz güzel Kütahya'dan ayrılıp gittiğim Ankara'dan, imparatorluğun ilk başkentine, her şeyden öte doğduğum şehre davet edildim bir gece… Siz deyin başka bir şehirde yeni bir hayat dileklerimdi kabul olan; ben diyeyim, nasibimin yeryüzündeki yeni adresi…

Dilimde binler şükürle düştüm yollara… Muhayyilemde coğrafya derslerinden kalan bilgiler, tarih derslerinden akan belgeler, ulu bir dağ, yemyeşil bir ova, camiler, türbeler, hanlar, hamamlar…

Bu arada İstanbul'a da uğramışlığım var fakat ben o mevzuya hiç girmeyeceğim. Herkesin içinden bir İstanbul geçtiğini bilirim lakin bizim medeniyetimizin şaheseri bu şehir, imparatorluk tarihinin dibacesi olan Bursa içselleştirilmeden anlaşılabilecek bir şehir değildir. Daha başka bir ifadeyle; Bursa'yı tanımayan ne anlar İstanbul'dan…

Bursa otobüs terminalinin o her şehirde söylenen gurbet türkülerinin tellendirildiği geliş-gidiş öykülerini geride bırakıp şehir içine girdikçe, yükselen heyecanımla gittikçe ağırlığını hissettiren uyku arasında sıkışıp kaldım… Geçici konaklama mekânına geldiğimde uykunun kollarına bıraktım kendimi…

Şehrin sakladığı sır

Geçmişle gelecek arasında bir yerde durur Bursa, amenna. Fakat asla "şimdiki zaman" değildir bunun adı… Bu tanımın, sır müptelalarına ve define avcılarına haritasız hazine vaadinde bulunan imasına ancak ve ancak edebiyat işçilerinin ve tarih feylesoflarının talip olabileceğini düşünüyorum.

Ben bu düşüncelerle hemhal olurken Tanpınar; "Bursa'da ikinci bir zaman daha var…" sırrını fısıldamaz mı kulağıma? Şimdi ben bu sırra nasıl tanıklık edeceğim? Ruhaniyetinde mi aramalıyım onu; mimarisinde mi, doğallığında mı? Envanterlerin, arşivlerin, tanıtım broşürlerinin bu sırdan fersahlarca uzakta olduğunu hesaba katarsak, şehrin sırrını ifşasını beklemekten başka çarem yok gibiydi. Bu yüzden kendimi şehre açtım. Şehrin de bana açılacağını sandım…

"Bir ev iki günlük konuğundan sırrını saklayabilir ama on iki günlük konuğundan asla…" der "Sur Kenti Hikayeleri"nin yazarı. Sır saklama kabiliyetini bir şehre has kıldığımızda bu sürenin bir neslin veya nesillerin hayatına mal olabileceği gerçeği karşı-

sında insanın dudaklarının uçuklamaması mümkün değil…

Bursa'ya yerleşmemin üstünden dokuz ay geçmesine rağmen, şehrin bana bir karış bile yaklaşmadığı sanısı ile yaşamak deli ediyordu beni. Dokuz ayda ne olmaz ki? Bir vücut can bulur mesela; sonra bir şehir yıkılır, bir şehir kurulur…

Bu arada imparatorluğun yüz elli yıllık güncesini karıştırdım. İlk sayfalarda görünen suretler; kah uzun boyu, geniş göğsü, kalın ve çatık kaşları ve ela gözleriyle Osman Bey; kah yiğit, savaşçı ve güçlü duruşuyla Orhan Bey oldu. Murat Hüdavendigar, nazik, sevimli ve halim selim kişiliğiyle gülümserken; Yıldırım Bayazıt Han, cesur, kendine güvenen ve fakat kibirli, aceleci, alıngan, acımasız kişiliği ile bakıyordu. Çelebi Mehmet sabırlı, tatlı dilli, iyiliksever kişiliği ile öne çıkarken II. Murad, hareketli ve cesur kişiliğinin yanında sakin ve huzur içinde yaşamaktan hoşlanan tavrıyla etkiliyordu…

Tarihe düşülen notların doğruluğu ve yanlışlığı bir kenara, bir medeniyetin öncülerinden öğrendiğim tek şey, bir yerin şehir olması için üflenen "ruh"tu. Batılılarla bizi ayıran en önemli fark da işte buydu bence. Allah'ın insana lütfettiği eşyaya ruh üfleme yetisini kullanabilmenin ne büyük bir derece olduğunu varın siz hesap edin. Bu yüzden batılıların "kent"leri vardır bizim "şehir"lerimiz. Öyleyse şehir, kentlerin can verilmiş halidir…

Bunca sözden sonra diyebiliriz ki, şehirlerin de kalbi vardır; kırılgandırlar, dilleri vardır; en mahrem sırlarını paylaşırlar… Bursa kalbi olan bir şehirdir ve bu yüzden kurmuştur "Kül ve Aşk"ın yazarı; "Ey Şehir!.. Yüzüne kezzap dökülmüş güzel… Sana ağıt yakmak bile senin kalbini kırar. Çünkü çok az şehir senin kadar insanı, hayatı, medeniyeti, imparatorluğu ve şehri anlatır" cümlelerini…

Şimdi siz böyle bir şehri, tarihi eserlerini, turistik yerlerini, doğal güzelliklerini anarak geçiştiremezsiniz. Yoksa tarihi eser dediğin her yerde mevcut, turistin ilgisini bugün burası çeker yarın başka bir yer, doğal güzellikse çok göreceli bir kavram. Öyleyse, hayatımızın bir yanını elinde tutan geleneksel kültürün şehre nakşolmuş kodlarını okumak hepimizin boynunun borcudur…

Bir bayramdır Erguvan Bursa'da

Bursa'da metfun, Molla Fenari ve Emirsultan gibi çok bilinen manevi önderlerin haricinde yetmiş bin evliyanın daha nefesleriyle şehre hayat verdiklerini öğrenmek, peşine düştüğüm ikinci zamanı daha da gizemli hale getirdi. Efsaneleri dilden dile dolaşan, destanları masal hüviyetine bürünüp çocukların rüyalarını süsleyen, hikâyeleri ravilere güç veren isimlerin bugün bile her sokak başına asılan tabelalarda gözümüze ilişmesinden, iyiliklerin güzelliklerin o sokakta yaşayanlara sirayet etmeyeceğini kim iddia edebilir?

Kabul edelim, bugün en çok ihtiyacımız olan kavramlar; sevgi, hoşgörü ve dostluk kavramları değil midir? Bunları dışladığımız için oluşmuyor mu bütün kavgalar, önyargılar, nefretler, kinler?

Bursa'ya gelişimin üçüncü ayında gerçekleşen bir etkinliği kaydetmeden geçemeyeceğim. Erguvan Bayramı… Bursalılar dört yüz elli küsur yıldır kutlanan ve yüzyıl öncesine kadar devam eden bir geleneği yeniden yaşatmaya karar vermişler. Bilirsiniz Erguvan, her yıl mevsimin değiştiğini, tabiatın ağır uykusundan

uyandığını haber veren bir ağaçtır. Salkım saçak çiçekleriyle çevresine güzellikler yayar ve toprağı zenginleştirerek etrafındaki bitkilerin gelişimine katkıda bulunur. Aynı Emirsultan'ın, bilgelik, hoşgörü, erdem, ahlak, iyilik, doğruluk ve sevgi dağıtan öğretisi gibi.

Erguvan Bayramı; her meslekten, her tabakadan insanın buluşmasını ve halkın müşterek bir gayede kaynaşmasını simgeliyor. Asırlar boyu Emirsultan ve sevenleri erguvan bayramında buluşmuşlar aynı tepede. Bu geleneğin bugün bile yaşıyor olması, eskiye özlemin ötesinde bir şeydir bana göre.

Eski devirlerde Bursa şahsında millet hayatında huzur, bereket ve kardeşliğin canlı kalmasında derin tesirler uyandıran bu geleneğin ısrarla gündemde tutulmasına getireceğimiz açıklama aynı zamanda bu şehrin neden şehirler sultanı olduğunun da ipuçlarını verecektir…

Bursa bu ve bunun gibi, küçük bir topluluğun katılımıyla gerçekleştirilen etkinliklerle değil de, halkın büyük çoğunluğunun katıldığı etkinliklerde bir araya gelip geleneksel değerlerin yaşatılması noktasında en uç örnekleri sergiliyor. Osman Gaziyi andıklarında fetih ruhunu ve kuruluş heyecanını canlı tutarken; Murat Hüdavendigar Han'ı anma törenlerinin bir kolu Kosova'nın başkenti Priştine'ye kadar uzanıyor… Anmaların, anlamaya uzanan bir yol olduğunu biliyor bu şehir…

'Anadolu'nun Tanıdık Göğü'

Bir şehre, sakinlerinin bakışıyla konuklarının bakışı daima farklı olmuştur. Ev ile iş arasında sıkıştırılmış bir hayata razı olan sakinlerin çoğu her gün yanlarından geçtikleri, başlarını kaldırsalar görüverecekleri, uzansalar dokunuverecekleri o kadar güzelliği ıskalamaktadırlar ki… Örneğin gürül gürül akan bir çeşmenin zamanla kuruduğunun, kurumakla kalmayıp yıkıldığının ve hatta ortadan kaldırıldığının farkına bile varmazlar. Böylelerinden, sade birkaç haftalığına dünyayı selamlayan, baharın müjdecisi erguvanların morumsu-pembe çiçeklerini görmesini bekleyebilir misiniz?

Şehri tanımak başka, şehri anlamak başkadır. Şehrin sakinleri şehri tanımakta mahir olabilir fakat çok azı dışında onu anlamaya çalışan yoktur. Hâlbuki şehre gelen konuklar –seyyahlar, gezginler, sanat erbabı- şehri anlama çabalarında daha marifetlidir. Çünkü onlar resmi bütün olarak görebilme imkânına sahiptirler. Şehrin sakinlerinin şehre dışarıdan bakabilmesinin farklı yolları vardır. Bu yollardan biri ve belki de en zahmetsiz olanı seyahatnamelerdir. Seyahatnameler, sakinlere şehre dışarıdan bakma fır-

satı sunan metinlerdir. Çok yönlü okumalara müsait metinlerdir.

Bursa, hiç bitmeyen ve her gün okunması gereken bir başucu kitabıdır. Değil mi ki geniş anlamıyla okumak, yazılanı okuyabilmenin dışında bakma, görme ve duymaları harmanlayıp tefekkür etmek, içselleştirmek demektir. Öyleyse insan yaşadığı şehri her gün okumalıdır. Unutmamak için, unutulmamak için, kaybolmamak için; yaşayabilmek için…

Bursa'ya geldiğim günden itibaren merakımı celbeden konulardan biri de, yolu Bursa'dan geçenlerin Bursa hakkındaki düşünceleri olmuştur. Bursa'ya hangi gözle bakmışlardır? Konuk oldukları süre içinde ne düşünmüşlerdir? Giderken ne söylemişlerdir?

Cennet Köşkü'nden, Dilber Dudağı'ndan, Bursa Kebabından, İnegöl köftesinden, Kemalpaşa tatlısından, kestane şekerinden geriye kalan hiçbir tada benzemeyen bir lezzetin itirafıdır duyduklarım:

Carsten Biebuhr, ovayı kucaklayan harikulade manzaraya vurulmuştur, girmeden daha Bursa'ya. Şehre girdikten sonraki hayranlığını varın siz düşünün. Dr. Bernard ise, doğanın en hoş güzelliklerinin sunulduğu bir köşe olarak görür Bursa'yı. Bahardan, yeşilden, kırdan, ovadan, sudan ve havadan mürekkep güzelliğin verdiği neşeden dem vurur.

Richard Pochocke gördüğü manzaranın dünyanın en güzel görüntüsü olduğunu itiraf ederken, Ida Preiffer, böyle güzel görüntüleri bir de İsviçre'de görmüştür. Öte yandan Miss Pardoe, hiç böyle güzel bir şehirden geçmemiştir. George William'a göre bütünüyle şarktır Anadolu'nun bu tanıdık göğü; her şey tümüyle büyüleyicidir…

En çok dikkatimi çeken ise ünlü Fransız yazar André Gide'in,

gençliğimin seni görmemiş, tanımamış olması nasıl mümkün oluyor içerlemesidir. Onun bu içerlemesinin sebebini, çocukluğunu ve ilk gençliğini Bursa'da geçiren İnci Aral'dan öğreniyoruz. Aral; *Bursa manevi zenginlik ve büyülü güzellikleriyle sizi sarıp sarmalar, alçakgönüllülük ve sevecenlikle kucaklar. Benim bu duyguyu en yo*ğun yaşadığım kent Bursa'dır der.

Bursa'ya tutkun bir yazar olan Mustafa Armağan'ın tespitiyle, Lamii Çelebi hariç Bursa hakkında en iyi denemeleri, şiirleri yazanlar Bursalı olmayanlardır.

Onlardan öğrendim ben, Bursa'nın bir fısıltı şehri; geçek ve tartışmasız bir şehir olduğunu. Onlardan öğrendim ben Bursa'nın, hala köklerimiz olduğunu hissettiren bir şehir olduğunu. Bursa'da yaşamanın, herhangi bir şehirde yaşamakla aynı olmadığını. Bursa'ya baktığımızda güzel bir şiir okuyormuş gibi sarsılmayı.

Bursa'nın, Osmanlı'nın baba ocağı olduğunu, teklifsiz girip çıktığı evi olduğunu, diğer şehirlerin ise metres olduğunu söyleyen Aydoğan Yavaşlı'nın sözlerini ise sona sakladım; nokta olsun diye bahse: *Osmanlı, Bursa'ya pek öyle ahım şahım yatırımlar yapmamıştır ama ona yüklediği anlam, Kutup yıldızı gibi sabit kalmıştır. Uludur, gizemlidir, uğruna çok söylenmiş ve yazılmıştır... Dokunulmazdır!*

Yeşilin tarihle raksı

İnsanoğlunun yeryüzü coğrafyasını hoyratça kullanmasının da etkisiyle dengesi bozulan iklim şartları Bursa'da da hissediliyor. Marmara'dan yükselen nem yakıcı güneşle birlik olup çileden çıkarabiliyor adamı. Böyle zamanlarda Tophane'de veya Murat Hüdavendigar'da soluklanmanın hazzını kelimelerle anlatabileceğimi zannetmiyorum. Yalnız Tophane'de gerçekleşen bir arkadaş buluşmasında gayrı ihtiyari sarf ettiğim bir cümle peşime takıldı gölgem gibi. İlginç sorular, ilginç cevaplar üzerine gelişen sohbetin orta yerinde biri, "Gökyüzü neden mavidir?" deyiverdi. "Bursa'nın yeşili renk kattığındandır" dedim. Gülüştüler… Neden olmasın? Yeryüzünde kaç şehir var ki adını bir renge yaslayan? Ve hangi renktir yeşilden başka, bir şehri baştan ayağa kuşatan? "Yeşil Bursa…"

Laf aramızda, insanda serinlik yaratan yeşil rengi; içten bir huzur ve ümit hasıl eder, itimadı artırırmış nefse... Ben sözlüklerin yalancısıyım. Gözler için de gayet iyiymiş: onları dinlendirir ve canlılık verirmiş...

Bursa'da göz alabildiğine uzanan o canım renk "Bursa biraz da ovanın güzelliğidir…" diyen Tanpınar'ın deyimiyle, anlaşılmaz bir şehircilik anlayışı tarafından, talan edilmiş. Ancak yine de ovanın yeşile olan sevdasının önüne geçilememiş. Çok fazla gök(leri) delen binalar dikmemişler şükür de, ulu ağaçların boyları altında kalmış kondular… Yine şükür ki, yeniden yeşil koksun bütün ova diye seferberlik ilan etmiş şehreminiler…

Bir şairin deyimiyle "Köyden gelmiş, şehirli olamamış köye de dönememişler", yani; toprakla irtibatı kesemeyenler şehrin en eski yerleşim bölgesi olan Osmangazi'de ve "kentin varoşu" tabir edilen Yıldırım'da baskın şekilde görünüyor. İki-üç katlı kaçak yapılar, çatılarını bürüyen asmaların renginde kaybolmaya çalışsalar da şehrin kimyasını bozmaktan uzak duramıyorlar…

Demem o ki yeşil, bu kentin ana rengi olarak "taşkın akan sel gibi" akacak bir yol buluyor kendine… Doğal bütünlüğü bozan iğreti konduları kendi içinde yok etmeye çalışıyordur belki de şehir; kim bilir?

Yeşil ve tarih kavramları tahminim o ki, sadece bu kente özgü bir bütünlük oluşturmuş geçmişte. Buram buram tarih ve hayat kokan mekânlar, şehir anlayışını yıkıp kentçilik oyunlarına dalan simsarlar tarafından bir ahtapot gibi sarılmasaydı, yeşilin tarihi mirasla raksına şahit olabilirdik belki… Sadeliğin ve inceliğin, heybetin ve ihtişamın, huzurun ve doğallığın etrafına kuruluveren, mimarının tabiriyle "çağdaş ve modern" ama bana göre ruhsuz ve iğreti, kaba ve estetik yoksunu, betonlaşmanın tüm soğuk kavramlarını bağrında taşıyan o taş yığınları olmasaydı…

Modern yapılaşmanın tarihi mirası tarihe gömmeye yeltenen cüretine örnek olarak Hanlar Bölgesini göstermem sanırım tedirginliğimin boyutunu gözler önüne serecektir…

Sanki ecdadın Bursa Kalesini kuşatmasına misilleme yapıyordu hanları kuşatan beton duvarlar…

Oğul Orhan'a Gazi Osman Vasiyeti

Hasdur! Çekin kılıçları dile gelsin dağlar taşlar…

Hasdur emriyle şakırdasın kılıç kalkanlar… Hasdur!

Buluştukça kalkan ile kılıç; aşk ile inliyor yer ve gök. Hayretin gözleri dalga dalga sardığı bir anda, çevre değişiyor, iklim değişiyor, yer değişiyor, gök değişiyor ve iki binli yıllardan, bin üç yüz yirmili yıllara akıyorum zaman içinde…

Yer Pınarbaşı… İkişerli, dörderli ve daha kalabalık gruplar, sözde vakit geçiriyor hoşça; kılıcın ve kalkanın çıkardığı sesin bir kaleyi düşürebileceğini bilmeden. Oysa bir tufan gibi iç ülkesini çalkalıyordu bu ritim; kaleleri kuşatılmış her Bizanslının.

Oğul Orhan çoktan almış Adranos'u. Adranos ki anahtarı Bursa'nın… İki kale yaptırmış Osman Bey sonra. Birinde Ak Timur diğerinde Balabancık; kuş uçurmuyorlar Bursa Kalesine. Sur içindekiler ümidi kesmiş Bizans'tan. Oğul Orhan, ümitvar yarından. Düştü düşecek kale… Düşüyor da bir sabah. Bin üç yüzün

on beşinci yılında başlayan muhasara on bir yıl sonra fetihle noktalanıyor işte. Nisanın altısı. Dağın ovanın bahara durduğu an. Koca koca yiğitlerin gözlerinden dökülen yaşlar, mayası oluyor yeni bir çağın… Birileri daha bir aşkla vuruyor kılıcını kalkanına. Oğul Orhan gazilerini selamlıyor, "devlet yüzlü" bakışlarıyla. Yanında Gazi Mihal, Turgut Alp, Şeyh Mahmud ve Ahi Hasan…

Duaların şükürlere karıştığı bir demde Gazi Babasını anıyor Oğul Orhan. Gazi Osman, parmağıyla Gümüşlü Kümbet'i gösterip oraya gömülmek istediğini söyledikten sonra bakışlarını çeviriyor oğlunun gözlerinin ta içine: "*Muhalif bir iş işlemeyesin, Allah-u Teâlâ'nın emirlerine. Bilmediğini şeriat ulemâsından sorup anlayasın; iyice bilmeyince başlamayasın bir işe! Hoş tutasın, sana itaat edenleri! İnâmı, ihsanı eksik etmeyesin askerine ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma! Âlemi adâletle şenlendir ve beni* şâd *et; cihadı terk etmeyerek! Nerede bir ilim ehli duyarsan ona rağbet, ikbâl ve yumuşaklık göster. uzaklaşma* müminlerden; a*skerine ve malına gurur getirip! mesleğimiz Allah yolu ve maksadımız Allah'ın dinini yaymaktır bizim. Yoksa değildir; kuru kavga ve cihangirlik dâvâsı. Sana da bunlar yaraşır. herkese ihsanda bulun daima. Noksansız gör memleket işlerini! Hepinizi Allahu Teâlâ'ya emânet ediyorum!*" diyor. Ve bakışlarını, kesme küfeki taş duvarları örten kubbeye çeviriyor Oğul Orhan…

Ne ara geldiğimi hatırlamaya çalışıyorum, Osman Bey'in her tarafı sedef kalkmalı, parmaklıklarla çevrili, üzeri sırma işlemeli kadife örtüyle örtülü sandukasının başına! Bir yanda oğul İbrahim, bir yanda oğul Orhan'ın eşi Aspurça Hatun ve diğer sandukalar… Birileri fotoğraf çekiyor, birileri dualar ediyor, birileri yaslamış sırtını duvara uzaklara akıyor… O an Ertuğrul Gazi geçiyor, Şeyh Edebalı geçiyor dualarımın içinden. Rahmetle anıyorum her birini ve selam ediyorum cümle kayı boyuna…

Uğultular geliyor dışarıdan. Saat kulesinden saltanat kapıya ka-

dar uzuyor kalabalık. Kulenin dibinden şehre bakıyorum. Garip bir hüzün çöküyor içime… Fethin altı yüz seksen dördüncü yılı kutlanıyor az ötemde ve benim içime bir hüzün çöküyor, nedense.

Şimdi biz eski 'şehr'in taşlarına sürmeler çekiyoruz velâkin yeni bir 'kent' gibi ayartmıyor düşlerimizi. Muhayyilemiz ondan böyle ketum. Ol vakit anlıyorum, âraftayız… Saraylarımız kayıp. Mabetlerimiz harap. İklimimiz hazan. İşte şehrin ölümünü izliyoruz Tophane yamaçlarından. "Şehr" ölüyor ve "kent" oluyor Bursa… Biz şimdi ne yapalım? Eski zamana çok uzak şimdiki zamana yabancı… Eski çıkmıyor belleğimizden, çıkmayacak…

İçime çöreklenen hüzün, şenlik alanının vaveylalarını kaldıramayacak kadar ağır. Uzaklaşıyorum alandan. Arkamda kalıyor mehteran, kılıç kalkan; arkamda kalıyor protokol konuşmalarını dinleyen atlılar…

İçimdeki şehir, karşımdaki şehre karşı

Sürekli aynı yazarın kitaplarını okuyan bir okuyucunun düşünceleri, çoğunlukla yazılarını okuduğu yazarın düşünceleriyle aynıdır. Hem yazar açısından hem okur açısından son derece sakıncalı bir durumdur bu. Anlarız ki ne yazar kendini okura, ne okur kendini yazara açabilmiştir. Yeni ve özgün fikirler, dimağın geniş anlamlara açık tutulmasıyla filizlenip boy verir. Okurdan beklenen okuduklarını yeni ve farklı okumalarla zenginleştirip yaşadıklarıyla sentezleyerek kendine bir yol haritası çizmesidir. Bu sayede okuma en geniş anlamına kavuşmuş olacaktır.

Şehir okumalarında, rehberlerin andıkları ve anlattıklarıyla, belleğimizdeki bilgi ve birikimin buluşması ve kaynaşması, içinizde inşa etmeye çalıştığımız şehir tasavvurunun temel taşlarını oluştururlar.

Binlerce yıl geriden gelen bir şehre sadece arkeologların gözüyle bakarsanız, müzelik değerlerden başka bir şey göremezsiniz. Sadece tarihçilerin gözüyle bakarsanız, şehri savaşlardan, yıkımlardan ve yeniden oluşlardan ibaret sanırsınız. Sadece sos-

yologların gözüyle bakarsanız, toplumsal çözümlemelerin içinde boğulursunuz… Örnekler uzar gider. Ezcümle, tek taraflı bakışlar bizi asla üçüncü boyuta taşımaz.

Çalışmamızın başlarında, insanların olduğu gibi şehirlerin de bir hayat tarzı olduğunu beyan etmiştik. Bu tarzın içinde "dil" de vardır. Evet, her şehrin kendine ait bir dili vardır. Bu dilden anlayanlar şehirle barışık yaşarlar. Bu dilden anlamayanlar "müebbet yabancı" gibidirler. Bu dili çözmek için gayret gösterenler ise ne yerli ne yabancıdırlar. Ben kendimi şimdilik üçüncü grubun arasına katıyorum.

Şehirler hakkında en sağlıklı ipuçlarını seyyahlar vermişlerdir. Bu yüzden de tarihçiler, sosyologlar, filozoflar ve toplum mühendisleri gibi ilim ve bilim adamlarının şehir ve yaşam konularında ilk başvurdukları kaynaklar, seyyahların günceleridir.

Çelebi (Evliya) bir şekilde karşımıza çıkıyor. Ancak bu bapta, Seydi Ali Reis'in *Mir'at*-ül *Memalik*'i, Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'si, Mehmed Hurşid Paşa'nın *Seyahatname-i Hudud*'u, Şirvanlı Ahmet Efendi'nin *Seyahatname*si, Ubeydullah Efendi'nin *Amerika Hatıraları*'nı; sonra Ahmet Haşim, Mustafa Said Bey, Ömer Lütfi, Abdurrahman Efendi, Yirmisekiz Mehmet Çelebi ve Nabi'nin seyahatnameleri, okuma-inceleme listemin en başlarında yazılıdır lakin bir punduna getirip okuma fırsatı bulamadım. Öte yandan orta çağın en büyük seyyahı olan İbn Batuta hep merakımı celbetmiştir mesela. Yine batılı seyyahların, bizim illerimize yaptığı ve şehirlerimizle birlikte medeniyetimizi çözümlemeye çalıştıkları eserleri de yabana atmamak gerekiyor.

Seyahatnameler genelde gerçekçi bir dil, yalın ve duru bir anlatımdan yanadır. Edebiyat imkânlarının bir şehir için seferber edildiği eserler ise şehirlere daha farklı bir gözle bakılabileceğinin ispatı olmuştur. Örneğin Paris, Victor Hugo'ya; Londra, Charles

Dickens'e bu anlamda çok şey borçludur. Bizde ise Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul Tanpınar'a çok şey borçludur. Çünkü biz bu sayede fark ettik; *hayatımızda kaybolan şeyleri ve onlara duyduğumuz iştiyak*ı. Sonra bu şehirlere Sivas'ı ekledik Altıncı Şehir olarak; Ahmet Turan Alkan'la. Özkan Yalçın Yedinci Şehir babında Amasya'yı yazdı…

Tanpınar'ın *Beş* Şehiri özetleyen "Hayatımızda kaybolan şeyler ve onlara duyduğumuz iştiyak" tanımı, kabul etmeliyim ki benim Bursa'ya bakışımı şekillendiren bir temel taşı hüviyetindedir. Ben Bursa'yı Tanpınar'la tanıdığım için midir nedir, gördüğüm her şeyde bir eksiklik, bir yitiklik, bir kayboluş olduğunu düşünüyorum. Tanpınar Bursa için, *uğradığı değişiklikler, felaketler ve ihmaller, kaydettiği ileri ve mesut merhaleler ne olursa olsun o, hep ilk kuruluş çağının havasını saklar, onun arasında bizimle konuşur, onun şiirini teneffüs eder* der. Lakin ben o dili hala anlayamıyorum, o şiiri hala duyamıyorum.

Bursa, derinliği ve çok boyutluluğuna rağmen çözülmesi kolay gibi duran ancak kendini hemen ele vermeyen bir şehir; amenna. Ancak, hali hazırda restore edilen hanlara hamamlara, fark edilmeyi bekleyen harabelere, kırık dökük çeşmelere, içten içe çürümeye başlayan yaşlı çınarlara baktığımda; *yaşadığımız, gülüp eğlendiğimiz, çalıştığımız, seviştiğimiz zamanın yanı başında ondan çok daha başka, çok daha derin, takvimle saatle alakası olmayan* şehrin havasına ebedi bir mevsim gibi ayarlanan velut ve yekpare zamanı nasıl görebilirim?

Bursa okumalarından sonra nasıl bir şehir kurmuşum ki içimde, karşımdaki şehirle sürekli çatışıyor. Evet, içimdeki şehir karşımdaki şehre karşı. Fakat bir yerde barışacaklar. İnanıyorum.

Ana Şehir Yar Şehir Canan Şehir Can Şehir

Medeniyet, *insanca* yaşama çabalarının bir ürünüdür. Belirli bir coğrafyayı paylaşan insanların hayat tarzlarının, yerelden evrensele uzanan yolculuğunun adıdır. Her ne kadar antropologlar medeniyetlerin doğuş ve yayılmasını *gelişme fikri*ne yaslasalar da, medeniyetlerin sancılı süreçlerin ardından doğduğu aşikârdır. Birçok medeniyet *göç* sonrası doğmuştur mesela. Hititler'in, Frigler'in, Lidyalılar'ın, İyonlar'ın öykülerinin göçmekle başladığını biliyoruz.

Birçok medeniyetin başşehri önce yüreklerde kurulmuştur. Bunun en güzel örneği Medine'dir. Özgürlükleri kısıtlanan, inançlarının gereklerini yerine getirmeleri engellenen, bilinçli bir şekilde ötekileştirilen, dışlanan, baskı ve işkencelerle, boykot uygulamalarıyla hayatın dışına itilen insanların yüreğinde kurulmuştur Medine. Öte yandan Medine, müşfik bir anne gibi kucak açmıştır, mazlum ve mağdur insanlara. Dolayısıyla Medine *ana şehir*dir…

Bursa da ana şehirdir. Önce gönüllerde kurulmuştur. Düşünü Hayme Ana kurmuş, ateşini Ertuğrul Gazi yakmış, istiharesine

Oğul Osman yatmıştır. Edebalı'nın evinde... Vakit sabaha yakın. Saatlerce Kur'an okur Oğul Osman. Bir ara kendinden geçtiğinde görünür rüya… Edebalı yanı başında… Bir ay doğar koynundan. Büyür, büyür ve kendi koynuna girer… Sonra bir ağaç çıkar bağrından. Bir çınar… Büyür, büyür ve dallarının gölgesi bütün dünyayı kaplar… Dağlar ulu çınarların gölgesinde; pınarlar ulu dağların. Dağlar Kafkas'tır, dağlar Atlas; dağlar Toros'tur, dağlar Balkan… Bir ağacın köklerinden çıkar Dicle, Fırat, Nil ve Tuna… Sonra nehirde gemileri, tarlada ekinleri, ağaçlarda meyveleri görür… Yemyeşil ruy-i zemin, masmavi asuman… Vadilerde şehirler, şehirlerde camiler… Ezan sesleri kuş seslerine karışır… Ve dahi, iki karanın ve iki denizin birleştiği yerdeki şehri görür sonra…

Rüyadır ve görülmüştür. Allah-u âlem. Hayra yormuştur Edebalı; devlete yormuştur…

Aslında rüya ile değil de göçle başlıyor bu öykü… Moğollar toplanmış Cengiz Han'ın etrafında. Dünyanın en büyük imparatorluğu onun olmuş ya, kim durur önünde? Girdiği her yer kana bulanmış. Talan edilmiş şehirler… Yüz yılı aşan bir istila öyküsü onunki… Cengiz Han'dan geriye kalan, yokluk, yoksulluk, yoksunluk…

Aral'dan yola çıkmış Kayı Boyu… Gündüz Alp ışık tutuyor en önde… Niyet, Selçuk diyarı… Değil mi ki onlar da Oğuzlardan… Kucak açarlar kardeşlerine… Lakin ömrü yetmez Gündüz Alp'in. Pasin Ovası'nın Sürmeli Çukur'unda kapar gözlerini… Ertuğrul Bey taşır kafileyi Anadolu içine… Sivas yakınlarında bir yere geldiklerinde iki ordu görürler. Biri zayıf ve güçsüz; belli ki bu topraklarda yaşayanlar, diğeri azgın ve üstün; Moğollar… Zayıf ve güçsüz olana yardım ederler ve değişir savaşın seyri…

Alaaddin Keykubat öğrenince kendilerine yardım edenlerin kim

olduğunu, iltifatlar eder, hilat giydirir ve Ankara yakınlarındaki Karadağ'ı "yurdunuz olsun" diye gösterir Ertuğrul Bey'e… Kayı Boyu memnun, kayı boyu mesud; daha ne isterler Mevla'dan…

O sıralar, İznik İmparatorluğu ile sürekli çarpışır Selçuklu. Bin iki yüz otuzlu yıllarda Sultanönü'ne gelir bir orduyla Alaaddin Keykubat. Ertuğrul Gazi, öncü kuvvetlerin komutanı. Rumlara yardıma gelen Tatarları üç günde perişan eder… Bu büyük bir başarıdır. Bu başarıdır ki, Söğüt'ü kışlak, Domaniç'i yaylak yapar Kayı Boyuna…

Hayat, Söğüt ile Domaniç arasında durmuş gibidir. Oysa Kayı Boyu, boy verir gün gün. Sığmaz olur Çarşamba Yaylasına… O vakit Hayme Ana alır oğlunu karşısına ve konuşur bütün yüreğiyle:

*Oğul! Yıllar geçti ana yurdumuzdan ayrılalı. Ordan oraya savrulduk deli rüzgarlar önünde… Artık son durağımız, son konağımız olsun; beylik otağını kurduğumuz şu yaylalar. Oğuz'un yurduna diktiğimiz ağaçların kökleri yerin derinliklerine, dalları göğün yüceliklerine uzansın. Ak-boz atlara binip yağı üstüne yel gibi vardıkta, Kadir Tanrı gözü pek yiğitlerimizi korusun. G*ürbüz evlatlar versinler*; göğsü* kaba yerli kara dağlar gibi du*ran erlerimiz ile* kır çiçekleri gibi saf ve temiz, ak yüzlü, ala gözlü kızlarımız*; Kutlu Kayı Boyu›muza. Altın başlı otağlarımız Çarşamba yaylasını bürüsün. Ertuğrul'umla bir tutarım, Kayı»nın ve diğer bütün bayların oğullarını. Onların hepsini soyumuz için Hakk›ın Kutsal birer emaneti bilirim.*

Oğul! Boyundan-soyundan olsun olmasın, adil davran insanlara. Adaletten ayrılma ki, birlik ve dirlik kazansın insanların. Yurdunda, obanda herkes gezsin. Ululuk isteyen töreden ayrılmasın. Bu dünya bir oturma yeri değildir. Yapacağın iyi ve doğru işlerle insanların hizmetinde bulunursan güzel övünçler senin olur. Yüreğinden inancı, ağzından duayı, davranışından erdemi hiç eksik etme. Bir de sabırlı ol

oğul, ekşi koruk sabırla tatlı üzüm olur.

Oğul! Beylik dermekle, ağalık vermek iledir. Sofranı ve keseni açık tut yoksullara...

Söğüt'ten Bursa'ya uzanan yollar öğütlerle örülüdür. Hayme Ana Ertuğrul Bey'e; Edebalı Osman Gazi'ye, Osman Gazi oğul Orhan'a yön verir böylece. Adalet vardır öğütlerin temelinde, insana hizmet vardır. Kayı'dan olsun olmasın, herkese yer vardır. İnanç vardır sonra; dua vardır, sabır vardır… İnsanı yaşat ki devlet yaşasın der Edebalı. Osman Bey ise, *Halkını düşman istilasından ve zulme uğratılmaktan koru. Haksız yere hiçbir ferde, layık olmayan muamelede bulunma* der Oğul Orhan'a…

Medeniyetler neşet ettikleri yeri şehir yaparmış. Bir anlamda Kayı Boyu'nun Medine'si olan Bursa, başlamıştır kurulmaya… Tamam olduğunda gönüllerdeki inşa, çıkılır yola… Yıkılır aradaki engeller bir bir, açılır kapıları Bursa'nın. Şehri imar etmenin; hayatı yeniden inşa etmenin adıdır bu. Hem şehre hem şehirliye, zaferle gelen yardımdır bu…

Oğul Orhan'ı *Gazi* diye ansa da tarih, bir *fatih*tir o. Değil mi ki, kapılarını açmıştır ardına kadar, bir medeniyetin...

Bursa'da kurulan, yeni bir şehirden öte yeni bir dünyadır. Ona bakan Edirne'yi görür, İstanbul'u görür. Yedi iklim dört bucağı görür. Yavuz'ları, Süleyman'ları görür. Asya'yı, Avrupa'yı, Afrika'yı görür… Ona bakan kendini görür… Bir ayine gibidir Bursa. Kendine benzetir, kendinden sonra kurulan bütün şehirleri…

Kimi şehirlerin karakteri baştan ayağa yenilenirken, kimi şehirlerin değerleri Bursa'da uygulanan şehircilik hassasiyetiyle değişim ve dönüşüme tabi tutulur. Kendi çağının en güzel şehirlerini inşa

eder Osmanlı. Cami merkezdir ve bu merkezin etrafı medreseler, kütüphaneler, şifahaneler, hanlar, hamamlar ve vakıflarla şenlenir…

Mimarlar gerektir, imar ve inşa sürecindeki her şehre… Buyruk alır almaz her şeyi geride bırakıp yeni şehirlere yerleşir birileri. Kimi inanç kotarır, kimi ticaret hayatını şekillendirir vardığı şehrin.

Her şeyi geride bırakıp yeni bir hayata akan bu insanlar bilirler ki, her şeyi geride bırakıp dönebilecekleri bir yerleri vardır: ana şehir, yar şehir, canan şehir, can şehir; Bursa… Zorda kalınca dönülecek ilk yerdir orası. Zulmün açtığı yaraları saracak ana kucağıdır. Sade kendinden gidenlere mi? Hayır. Kendine gelen herkese açılan bir kucak… Çaresizliğin çareye, umutsuzluğun umuda dönüştüğü şefkat yurdu… Alexander Von Warsberc'in tespitiyle, *zamanın ve zorbalığın açtığı yaraların canlı bir yeşillikle örtüldüğü* şehir…

Belki de bu yüzden göçlerle şekillenen bir şehirdir Bursa. Nasıl Osmanlı'dan önce Msyia'nın, Tyniler'in umudu olmuşsa; Yahudilere ve Ermeniler'e de kucak açmıştır. Bursa'nın mahalle adlarına bakmak bile göçün yüzünü görmeye yeter. Orta Asya'dan gelen gaziler, abdallar, müritleri ve aşiretleriyle Tatarlar'a; Ereğli'den gelenler Şekerhoca'ya; Sivastan gelenler Sivasiler'e; İran ve Azerbaycan'dan gelenler Acemler'e; Bozkuş Aşireti ise Nalbantoğlu'na; Türkistan'lılar ve Hintliler ise Pınarbaşı'na yerleşir. Bursa yıkılışlardan kaçanların sonra *yeniden oluş* yurdudur. Celaliler'den kaçanlar da gelmektedir, Anadolu bozkırlarından ümidini kesenler de… Osmanlı'nın Ruslar'la yaptığı ve *93 Harbi* olarak bilinen savaşlar sonrasında 1883 ile 1903'te yapılan sayımlarda fark iki yüz elli binden fazladır.

Ne ki, göçlerle yenilmez Bursa; yenilenir…

1880'li yıllarda başlayan toplu göçlerle Bursa genelinde, altmış iki yeni köy, on sekiz mahalle kurulmuştur.

Göç öyküleri bununla bitmez Bursa'nın… Kurtuluş Savaşında Bursa'yı terk eden Ermeni ve Rumların yerini Yunanistan'dan getirilen göçmenler alır. Kayıtlara *mübadele* olarak geçer bu değişim. 1950'den sonra Hürriyet ve Adalet Mahalleleri kurulur; Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle. 89'lu yıllara kadar uzar onların göç öyküleri…

Bu arada, 70'li yıllarda kurulan fabrikaların bacalarından tüten dumanlar, özellikle Anadolu'nun doğusuna, Güneydoğusuna ve Karadeniz'e bir davetiye gibidir.

Bursa bir umuttur onlar için. Son bulacaktır işsizlikleri, yoksullukları, sahiplenilmemişlikleri, kendi kaderlerine terk edilmişlikleri… Bir sabah yola çıkıp her şeyleriyle, bir gece vakti konuvermişlerdir şehrin kenar mahallelerine…

Kalmakla Göçmek Arasında Kalanlar

Bursa'ya bağlı on yedi ilçe içinde dördü var ki, adlarını anmadan geçemeyeceğim. Böylece bir nebze olsun ödemiş olurum belki; vefa borcumu…

Kalmakla göçmek arasında sıkışıp kalanların, çoğunlukla göçmeyi seçenlerin hikâyesidir bu. Öyle bir göçmek ki, her gidişimde Bayburtlu Zihni'nin *"Vardım ki yurdumdan ayağ* göçülmüş / Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı / Camlar şikest *olmuş meyler dökülmüş / Sakiler meclisten çekmiş ayağın…"* türküsünü mırıldanmadan duramam; başımı Uludağ'a çevirip…

Bursa'ya göre *dağlı*dır onlar. Şehir merkezinin, Uludağ'ın kuzey yamaçlarında kurulu olduğu ve yüzünün doğuya, batıya ve kuzeye dönük olduğu düşünüldüğünde, Bursa'nın sırtında bir kambur gibi görünen resimdir. Orhaneli, Keles, Büyükorhan ve Harmancık'tan oluşan dört dağ ilçesinin resmidir...

Orhaneli… Nam-ı diğer; Adranos… Feth-i Bursa'da kilit rol üstlenmiştir. Osmanlı'nın devlet kurumları uygulamalarında

pilot bölge görevini üstlenmiştir. Tapu kayıtlarında hala Orhan Gazi'nin mülküne rastlayabilirsiniz… Murad Hüdavendigar, Orhaneli'den başlayıp Keles'i de içine alarak Soğukpınar'a kadar uzanan dağ mıntıkasını Orhan Bey'den mülk olarak aldığında vakfetmiştir.

Keles… Yaylaları yazlık olmuştur Beyliklere. Otağlarını Kocayayla'ya kurmuştur sultanlar. Yıldırım'ın karındaşı Yakup Bey tarafından külliye bile yaptırılmış ancak bugün bir hamam kalmıştır ondan geriye.

Büyükorhan… Adriyanus'un kurduğu bir yerleşim birimi olarak bilir tarihçiler. Yörenin fethinden sonra birkaç Yörük obası kurulmuş burada. Yöreye, Karakeçili Obaları tarafından Orhan Bey'e ithafen Orhan-ı Kebir adı verilmiş…

Harmancık… Osmanlı'ya kadar bir parçasıymış Bizans'ın. Dört tepenin içinde, çevresinden dört dere geçen ilçe…

Onları anarken tarihi bilgi ve belgeleri ardı ardına sıralamak imkânsız. Birkaç araştırmacının gayretleri dışında değer verilip etraflı çalışmalar yapılmıyor çünkü. Eğri büğrü yolları aşmanız gerekir görebilmek için. Aralarında mesafeler olsa da dertleri aynı. Kimsenin yüzüne vuramazlar unutulmuşluklarını. Vefakârdırlar, cefakârdırlar. Köklü bir medeniyetin mirasçıları olarak sevginin, hoşgörünün, bereketin sembolüdürler. Çocuklarını hala gelenek ve görenekleriyle büyütüp ahlaklandırıyorlar. Seslerinin rengi yanık türkü tadındadır…

Sırtlarını yasladıkları dağ, ufku süsleyen nadide bir tablodur oralarda. Sabah ışıltısında, akşam alacasında zirvesine atılan bir bakış sonrası, yaşlı ve yorgun bedenlerin dilinden düşen ahlar, başta Bursa olmak üzere, koca kentlerin beton duvarlarını yumruklayarak çınlatır bütün evlad u iyalin kulaklarını…

Kimi bir ilkbaharda kimi bir sonbaharda dağın ardında saklanan umudun peşine düşmüştür. Kimi uzak gidişleri seçse de, çoğu Bursa ovasının engin harmanında karar kılmıştır…

Geride anıları kalmıştır. Geride çocuklukları, geride gençlikleri, geride her şeyleri kalmıştır. Gidince bambaşka hayatlar yaşayacaklarını sandıkları uzaklarda, geride bıraktıklarına duydukları özlemden başkasını bulamamışlardır.

Ne birileri tutmuştur ellerinden, ne ellerinden tutacak bir el aramışlardır bunca yıl. Kendi içlerine çekilip, içten içe erimişlerdir… Oysa onlar bu ülkenin en büyük şehirlerinden birinin içindedirler. Bir medeniyetin tohumlarına toprak olmuşlardır. Zaman aşımına uğramamış değerleri basmışlardır bağırlarına. Alabildiğine sevecen, alabildiğine mütevazı, alabildiğine razı olmuşlardır kaderlerine…

Ne ki, merhem niyetine tuz bastıkları yaralarının acısı yayılmadan vücuda, bir Lokman Hekim gerek onlara: sağaltsın ağrılarını… Bir kervan gerek; derinliğinde kaybolmadan, çıkarsın onları düştükleri kuyulardan.

Onlar, kalabalıklar arasında kalmış yalnızlar gibidir dağın ardında. Çok şey değil, yeniden gülsün istiyorlar, yüzleri...

Sürgün Öyküleri veya Bursa'nın Islah Yeteneği

Bursa'yı seyrediyorum; kent mezarlığının hemen yanındaki küçük bir tepeye kondurulmuş evimin balkonundan. Uludağ'ın eteklerine yayılan Bursa ışıl ışıl parlıyor… Elimde, devlet, millet ve medeniyet kavramlarına farklı boyutlarda anlam yükleyen üstat Sezai Karakoç'un *Gün Doğmadan* kitabı… *Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine*'yi okuyorum tekrar tekrar... *Senin kalbinden sürgün oldum ilkin* diye başlayan dördüncü bölümü geçemiyorum bir türlü. *Sana geldim* diyor; *af dilemeye geldim* diyor; *uzatma dünya sürgünümü* diyor; …Sırların sırrına ermek için sende anahtar vardır / *Göğsünde sürgününü geri çağıran bir damar vardır / Senden ümit kesmem kalbinde merhamet adlı bir çınar vardır* diye bitiriyor.

İçimde; sürgün, kalp, sır, anahtar, damar, ümit, merhamet ve çınar kelimeleri; karşımda Bursa… Sonra rivayetler geçiyor gözümün önünden. Efsanelerde hikmet arıyorum…

Rivayete göre Bergamalı bir çobanın sürüsünden bazı hayvanlar, bir akşamüstü kralın bahçesine girmiş. Kral ceza olarak çobanın bilinmeyen bir ülkeye sürülmesine karar vermiş. Zavallı çoban

bilinmeyen ülkenin ormanlarına dalıp yaşamaya başlamış. Gel zaman git zaman içine düştüğü güzellik karşısında aldığı cezaya sevinmeye bile başlamış. Değil mi ya her yer yemyeşil, verimli otlar, orman… Çoban, bu bolluk ve bereketin içinde çok rahat bir yaşam sürmeye başlamış… Çobanın kurduğu köy zamanla büyük bir kent olmuş… Meğer çobanın kurduğu bu kent Bursa'nın hemen batısındaki Tahtalı köyüymüş… Bulunan kalıntılara göre eski Bursa'nın bu köyde olduğu sanılıyor…

Okuduğum şiirle, Bursa'nın kuruluşu hakkında anlatılan efsane arasındaki tevafuk başımı döndürüyor. Meğer sürgünle başlıyormuş Bursa'nın öyküsü…

Küçük çaplı bir araştırma sonunda, Bursa'nın bir *menfa (sürgün yeri)* olduğunu öğrendim. Ol vakit anladım ki, *menfilerin (sürgüne gönderilenlerin)* yurdu olmak, Bursa'nın yazgısıdır… Çünkü şehrin tarihi, bu yargıyı haklı çıkaracak öykülerle doludur.

Bugün Bursa nüfusunun yüzde 10-15'inin dışında kalanların tamamı Bursa'ya sonradan gelmiştir. Bunların çoğunluğunu da, yaşadıkları topraklardan sürülenler oluşturmaktadır. Bu gelişleri önceki notlarımızda *ana şehir Bursa* ölçeğinde değerlendirmiştik. O yüzden bu bahsi geçiyorum…

Üzerinde düşünülmesi gereken asıl mevzu, Bursa'nın sürgün yerleri arasında neden durduğudur. Osmanlı; Adana, Akka, Ankara, Antalya, Ayaş, Ayranoz, Bağdat, Bilecik, Bingazi, Bolu, Bozcaada, Çankırı, Çorum, Dazkırı (Afyon), Dimetoka, Diyarbakır, Edirne, Ermenek, Fizan, Halep, İstanköy, İzmir, İznik, Karahisar, Kars, Kıbrıs, Kudüs, Kütahya, Limni, Malta, Manisa, Maraş, Midilli, Mudanya, Rodos, Sakız, Samsun, Seddülbahir, Sinop, Sivas, Sultaniye, Suriye, Tekfurdağı, Tırhala, Tırnova, Tire, Trablusgarp, Trabzon, Yemen gibi sürgün yerlerinin arasına Bursa'yı neden katmıştır?

İçlerinde coğrafi, fiziki, açıdan Bursa'ya benzeyen, tarihi derinlik ve kültürel birikim anlamında geleneksel değerlere yaslanan şehirler de var. Bursa'yı onlardan ayırırken, onların sürgün yeri olmaya daha yatkın olduklarını söylemiyorum. Sadece, *Fizan'a* sürülmekle *Bursa'ya sürülmek* arasında bir fark olabileceğini düşünüyorum. Ben bu farkı bulma telaşındayım.

Cem Sultan'dan Vezir Sinan Paşaya; Maliye ve Eğitim Bakanı Mehmet Nevres Paşa'dan, Damat Kemalettin Paşa'ya, Hafiye Başı Fehim Paşa'dan Sabiha Gökçen'in babası Hafız Mustafa İzzet'e; Simavna Kadısının oğlu Şeyh Bedrettin'den Agah Efendi'ye; yazar Süleyman Nazif'ten ressam Ferik İbrahim'e; Mevlanazade Rıfat'tan Ahmet Vefik Paşa'ya; Orhan Kemal'den Nazım Hikmet'e; Naima'dan Aziz Nesin'e; Kabasakal Mehmet Paşa'dan Ayetullah Humeyni'ye kadar onlarca yüzlerce sürgüne, sürgün yeri olarak Bursa'nın gösterilmesinin bir anlamı olduğuna inanıyorum.

İmparatorluğun ilk şehri olma bahtiyarlığına eren bir şehir; medeniyet fikrinin neşvünema bulduğu bir şehir; coğrafi ve fiziki güzellikleri saymakla bitirilemeyen bir şehir nasıl olur da bir sürgün yeri olabilir?

Osmanlı, sürgün yerlerini belirlerken, sürgünle cezalandırılan kişinin işlediği suçun özelliğine göre İstanbul'dan uzak olması, yaşam şartlarının zorluğu, iklim özellikleri gibi kriterleri göz önünde bulundurmuştur. Hâlbuki Bursa, merkeze (İstanbul'a) uzak değildir, yaşam şartları açısından İstanbul ile örtüşen yanları daha çoktur…

Ne ki; İstanbul'un, ıslah konusunda Bursa'dan beklediği ile diğer sürgün yerlerinden beklediklerinin aynı olmadığına inanıyorum. Çünkü medeniyetin temelleri Bursa'da atılmıştır. Osmanlı'nın kaygılarından hassasiyetlerine kadar her şey Bursa'nın taşına toprağına sinmiştir. Osmanlı'ya, nereden geldiğini ve nereye gi-

deceğini anlatan bütün kodlar Bursa'ya yerleştirilmiştir. Kısacası Bursa, insana; kim olduğunu, ne olduğunu, nerde durduğunu, nereye gitmesi gerektiğini hatırlatan şehirdir. Eğriye meyledenlere doğruyu bütün çıplaklığıyla gösteren bir şehirdir.

Öte yandan Osmanlı'nın sürgün için Bursa'yı işaret etmesi, sürülen kişiden beklentilerin olduğunun da göstergesidir. (Tabi bu söylediklerimiz kalebentlik cezasıyla sürülenler için değil, özgürlüğü Bursa ile sınırlandırılan sürgünler için geçerlidir.) Belki de der ki Osmanlı sürgününe; sen bize lazımsın ancak Bursa'nın terbiyesine de ihtiyacın var…

Bir Ulu Şehirdir Bursa

Bursa, bir medeniyet tasavvurunun tezahürüdür. Osmanlı'nın dünya hayatını ilahi iradeye göre şekillendirme niyetinin ilk örneğidir. Toprağa saçılan tohumdan duvarı süsleyen taşa kadar her detay öyle hassas bir teraziden geçirilir ki; madde, mana kesilir baştan ayağa…

Ne zaman bir şehri, ulu şehirler katına çıkaran bir eser görsem, Allah'ın varlıklara ruh verip dillendirmeyi kendine sakladığını, eşyaya ruh verip dillendirmeyi insana bahşettiğini düşünürüm. Ki bu da Allah'ın yaratma gücünün bir delilidir. Ayrı mesele…

Yeryüzünde zamanın durduğu şehirler vardır. Şehirlerin anası Mekke ve nurlu şehir Medine ile birlikte, adları anıldığında muhayyilemizi coşturan, kalbimizi ferahlatan, gitmesek de görmesek de varlıklarıyla varlığımızı anlamlandıran şehirlerdir bunlar. Her birinde ayrı bir özellik her birinde ayrı bir güzellik. Yeryüzünün sütunları şehirler. Kimi Kudüs'tür kimi Şam; kimi Halep'tir kimi Tahran... Sonra İstanbul, Erzurum, Konya, Bursa… Bereket dolu, cennet kokulu, saadet yurdu şehirler...

Ululuk kavramını bu şehirlerin hangisine hasrederseniz edin yekdiğerine galebe çalmayacaktır. Lakin cevabını arayan sorularım da yok değil…

Mesela, neden birçok şehrimizde ulu cami varken ulu cami dendiğinde ilk akla gelen *Bursa Ulu Camii*'dir? Nereden ve nasıl gelmiştir; 1925 yılında Osman Şevki Bey'e ve dahi Coğrafya Cemiyeti'ne Olympos'u *Uludağ*'a dönüştüren ilham? İnkaya'daki çınara neden *Ulu Çınar* denmektedir? Yerin atından yüzyıllar sonrasına uzanan *ulular*a ne demeli?

Hadi biraz daha açalım kapıyı. Kur'an'da; *incir*e, *zeytin*e, *Sina Dağı'na* ve *emin belde*'ye (güvenli topraklara) dikkat çekerek başlayan bir sure (Tîn; 52:1-2-3) vardır. Bazı âlimler, bu ayetlerin tefsirinde, *incirin ve zeytinin yetiştiği yerler emin beldelerdir* yorumunda bulunmuşlardır. İbrahim Peygamberin soyundan gelen birçok elçinin, incir ve zeytin'in bolca bulunduğu topraklarda tebliğde bulunmaları, bu ağaçları dini öğretilerin sembolü haline getirmiştir. Dolayısıyla, Bursa'da yetişen meyveler arasında incir ve zeytinin bulunmasını *tesadüf*le geçiştirmek, kadirşinaslık ölçülerine sığmayacaktır.

Niyetim, ebcet hesaplarında kaybolan şifrecilerin yaptığı gibi, şehir âşıklarına Kur'an'dan malzeme çıkarmak değil, Bursa'yı bir ulu şehir yapan köşe taşlarına dikkat çekmektir. Yoksa kutlu şehirlerin, kutsanmaya ihtiyacı yoktur.

Şehrin Şahitleri

Simgeler veya semboller soyut kavramları somutlaştıran biçimlerdir. Sayısal, siyasal, sanatsal, bilimsel alanlarda çokça karşılaşırız. Bir çizgi, bir harf, bir rakam algı dünyamızda çok şeylere karşılık gelebilmektedir. Çünkü semboller dağınıklığı toparlar, soyut olanı somutlaştırarak anlaşılır kılarlar. Semboller toplumun birleşme ve kenetlenmesine katkıda bulunurlar. Toplumun ortak yönlerini artırarak bireyleri ortak hareket etmeye yönlendirirler.

Sözü elbette Çınar Ağacına getireceğim... Ana yurdu Amerika, Avrupa ve *Asya* olan Çınar Ağacına… Onu çınargiller familyasının Platanüs cinsini oluşturan bir tür olmaktan çekip çıkaran şey Osmanlı'nın simgesi olma sorumluluğunu üstlenmesidir. Bu coğrafyadaki tarihi, Osmanlı'nın tarihiyle başlamıştır. Yaşı Osmanlı'nın kuruluşundan çok öncelere uzanan çınarlar da yok değildir. Ancak Osmanlının çınara verdiği değer onu diğer ağaçlar arasından çekip çıkarmış, bir medeniyetin özü konumuna taşımıştır. Yoksa neden yaslansın Tanpınar *Bursa'da Zaman*ı anlatırken; *Orhan zamanından kalma bir duvar / onunla aynı yaşta ihtiyar çınar* ifadelerine.

Gittiği her yere çınarla giden Osmanlı, şehirlerinin hemen tamamını çınarla süslemiştir. Ayrılmaz bir parçası olmuştur imparatorluğun. Bu yüzden olsa gerek, hüzün de umut da, düş de gerçek de, zafer de yenilgi de bu ağacın iliklerine işlemiştir.

Bugün şehirlerimizi süsleyen çınar ağaçlarının en önemli özellikleri *bir hatırlatan* olmalarıdır. Kökleri maziye, dalları geleceğe bakan; tecrübenin, tevazuun, heybet ve ihtişamın mümessili olan çınarlar tarihin tanıklarıdır. Osmanlı'nın şehircilik geleneğinin temelinde kendilerine yer bulmaları dolayısıyla şehirlerin şahitleri olmuşlardır.

Çınar deyince akla gelen külliyen Osmanlıdır. Ancak çınar deyince şehir bazında akla gelen ilk ve tek yer Bursa'dır. Bunun nedeni de çınar ve şehir arasındaki duygusal bağın hiçbir şehirde Bursa kadar net olmamasından kaynaklanmaktadır. Yolunuz düşer de bir gün İnkaya'daki çınarın altında soluklanırsanız ne demek istediğimi biraz olsun anlayabilirsiniz. Sade İnkaya'da mı? Şehrin her yanındaki çınarların aynı duyguyu yaşatacağı garantisini verebilirim. Siz bunu ister Osman Gazi'nin gördüğü rüyaya, ister Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'nin sarayına diktiği ve *bu ağaç bizim hediyemizdir ve burada durdukça dervişlerin duası sana ve soyuna makbuldür* sözlerine yaslayın, fark etmez.

Dua edeninden ağlayanına kadar insani özelliklerle donanan çınarlara Bursa'nın her yerinde rastlamak mümkündür. Bir vesileyle yaşamı sona erse bile adı baki kalmıştır yerinde. Bu yüzden Duaçınar'dır, Kovukçınar'dır, Oyukçınar'dır bazı semtlerin adı…

Pınarbaşı'ndan Toplu Konutlara

Modern konut uygulamalarının insanları evlerine hapseden, huzuru ve güveni *daire*de aramayı önceleyen bir yapısı vardır. Dolayısıyla konutlar *daire* dışında geçirilebilecek zamanı sınırlayan uygulamalardır. Farklı metotlarla *yönetilen* ve özel önlemlerle *korunan kat yığınları*dır bunlar. Çarşı-pazar ihtiyacı geleneksel yöntemlerle değil alışveriş merkezleri sistemiyle giderilir. Hatta alışveriş merkezlerinin sınırsız hizmet uygulamaları sayesinde *markete* bile çıkılmaz. Siparişinizi verirsiniz, beş on dakika sonra istedikleriniz kapınızdadır. *Kapıcılar* her gün aynı saatte alır çöplerinizi. Bırakın karşı apartmanda oturanlarla muhabbet etmeyi, yan dairede oturanlar birbirlerini tanımazlar… Ne yazık ki bendeniz de henüz üç yıllık geçmişi olan ve on bin kişinin yerleştirildiği toplu konut uygulamasının tam ortasındayım. Allah'tan çocuklar sokak oyunlarına dalarak bozuyorlar konutların modern suskunluğunu da biraz olsun rahatlıyoruz…

Bursa'nın, yerleşim alanları bakımından üçe ayrıldığını düşünüyorum: konutlar, kondular ve eski mahalleler... İlkinin hikâyesi yok. Belki de hiç olmayacak. İkincisi, peşinden gelen

hikâyelerden kurtulmaya çalışıyor. Üçüncüsü yüzyıllar öncesinden süzülüp gelen hikâyelerle yaşıyor. İlkine bakarken ürküyor, ikincisinin karmaşasında boğulur gibi oluyorum. Hiçbir sırrı barındırmıyorlar bağırlarında. İster istemez Bursa'nın diğer semtlerine kayıyor dikkatim. Gittiğim her mahallede, girdiğim her sokakta, tabelalarda yazan adları okudukça, şehrin sırrını ifşa ettiği hissine kapılıyorum.

Bir şehri layıkıyla tanımak istiyorsanız kendinizle kaldığınız anları çoğaltmanız gerekir. Bu da yürümekle mümkündür. *Yürümek, kendimizle kaldığımız ender anlardan biridir* der Ali Çolak, *Mavisini Yitirmiş Yaşamak*'ta. Yürümenin aceleye getirilecek bir iş olmadığından, bir usulü olduğundan, insanın birçok şeyi yürürken bulduğundan, anlamı olan bir eylem olduğundan, başlı başına bir sanat olduğundan bahseder sonra. Yürümek bana göre bir şehri tanıyabilmenin de en önemli yöntemlerinden biridir. Çünkü ayağı yerden kesen vasıtalarla şehri tanımaya kalkışanlarla konuşmaz şehir. Yürüyenlerle konuşur. Bu yüzden herhangi bir vakitte, her hangi bir semte dalıyor ve vakit elverdiğince yürüyorum. Bir gün Mollaarap'ta bir gün Tahtakale'de, bir gün Namazgâh'ta bir gün İvazpaşa'da, bir gün Emirsultan'da bir gün Selçukhatun'da, bir gün Muradiye'de bir gün Molla Gürani'de buluyorum kendimi… İnanmayacaksınız ama pamuk şekercilere, macunculara, şerbetçilere, sütçülere, kâğıt helvacılara, eskicilere, bozacılara ve şıracılara bile rastladığım oluyor… Yürüdükçe gördüklerim, Bursa'yı anlamaya duyduğum iştiyakı artırıyor gün be gün. Yürümelerden geriye kalan cadde, sokak ve çıkmazlar değil; İzzettin Bey, Üftadezade, İne Bey, Seydi Nasır, Oruç Bey, Üç Kumalar, Taşkapı, Yerkapı, Narlıdere, Çağlayan, Pınarbaşı, Çancılar, İğde dibi, Meşeli, Davut Dede, Devlengeç, Eşrefiler, Harman yeri gibi isimler oluyor…

Bursa demek biraz da yokuş demektir. Osmanlı şehirleri kurarken, bereketli toprakları heba etmemek için evleri hep dağ ya-

maçlarına yaparmış. Bursa bu geleneğin en güzel örneğidir. Dolayısıyla ovadan Uludağ'a uzanan yollar hep yokuştur. Rivayetlere göre eskilerin, hepsi uzun ve yokuş olan Bursa yollarında canı çıkarmış. Yazın sıcağında, bazen ağaç gölgelerine sığınarak bazen de çeşme başlarında eğlenerek ulaşmaya çalışırlarmış şehre. Sonunda Bursa'yı çevreleyen hisarlara ulaşıp kapıdan geçtiklerinde cennete girmiş gibi olurlar, kan ter içinde kendilerini hanların avlularına atarlarmış. Hüdavendigar'ın, Yıldırım'ın, Muradiye'nin, Hisar'ın, Yeşil'in, Çekirge'nin, Emir Sultan'ın, Keşiş Dağı'nın *katır çatlatan yokuşları* Bursa'nın asırlarca bir yokuşlar şehri olarak anılmasına sebep olmuş… Kim bilir belki onlardan kalmıştır yadigâr; Kırkmerdivenler, Altmış merdivenler…

Bursa'nın öyle semtleri de var ki, sade adları bile yeşilin Bursa'ya neden yakıştığının ispatıdır. Cevizli'de, Bademli'de, Narlı'da, Armutlu'da, Sırameşeler'de, Sıraceviz-ler'de, Sıraselviler'de yürürken kendinizi tabiatın tam ortasında hissetmemeniz için hiçbir sebep yoktur.

Şehrin baştan ayağa hayat kokan bu semtlerine uğrayıp da, ikamet ettikleri yerler olan, üçlü, beşli, onlu, yüzlü, binli rakamlara yaslanan sitelerine, konutlarına dönenler ne düşünürler bilemem ama hep bir hüzün kaplar benim içimi…

Su Üstüne Yazı Yazmak

Su üstüne yazı yazmak, *hayat* üstüne yazı yazmak gibidir. Çünkü hayattır su; suyla başlar hayat. İnsanın içinde olan, insanla iç içe olandır; ekmek gibi hava gibi. Ateşle, toprakla, havayla anılandır; anasır-ı erbaadandır. Bunları *Dört Güzeller* olarak görür İskender Pala ve *ruhum su, gönlüm ateş; bedenim toprak, zihnim havaidir* diyerek özetleyiverir insan-anasır ilişkisini.

Saflığın ve sadeliğin, duruluğun ve bilgeliğin sembolüdür su. Göktürk'ün Hakanı ol Bilge Kağan bile taşlara kazımıştır adını; "*Türk Milleti! Yerinden, suyundan ayrılmazsan iyilik göreceksin!*" diye. Dedem Korkut dilinden dökülünce destan olmuştur; Çığnam çığnam *kayalardan çıkan su! / Ağaç gemileri oynadan su! / Hasan'la Hüseyin'in hasreti su! / Bağ ve bostanın zineti su! / Ayşe ile Fatma'nın nikahı su! /* Şahbaz atların içtiği su! / *Kızıl develerin gelip geçtiği su! / Ordamın haberini bilirmisin, desene bana / Kara başım kurban olsun suyum sana!*

Kıssa: Yesrib, hicretten sonra *Medine* olmuştur. Medine, medeniyet demek. Ancak su sıkıntısı çekiyor şehir. Hicretten sonra

Hazreti Peygamber'in, Medine'de yaşanan su sıkıntısını çözmek için harekete geçer. Bir kuyu vardır; Rume kuyusu. İçenin tadını sevdiği bir su. Özel mülkiyette olduğu için kuyu sahibiyle anlaşma yoluna gidilir. "Bu kuyuyu *cennette bir pınar karşılığında* bana sat" der Peygamber. Kuyu sahibi "başka malım yok!" deyince sahabeye döner ve "Kim Rume kuyusunu –halka bağışlamak üzere- satın alırsa, ona cennette misli verilecektir…" der. Hazreti Osman kırk bin dirheme kuyuyu satın alır ve bağışlar…

Hisse: Anlarız ki su, karşılığı cennet olabilecek kadar azizdir. Ve yine anlarız ki, susuz şehirlerde medeniyet ilerleme kaydetmez. Medeniyetler su üzerinde yükselir. Çünkü s*u medeniyettir*…

Selçuklu da Osmanlı da birer *su medeniyeti*dir. Onlara göre, suyla irtibatı kesmek hayatın can damarını kesmekle aynı anlama gelmektedir. Bu anlayışın ürünüdür, çeşmeler, sebiller, selsebiller, fıskiyeli havuzlar, suluklar, şadırvanlar, sarnıçlar, kuyular, su yolları, hamamlar, köprüler, kemerler… Öyle ki özellikle Osmanlı'da, su sesinin duyulmadığı bir ev hayal etmek zordur. Su, her haliyle ve bir şekilde içindedir hayatın…

İçinden su geçen şehirler, akılda kalıcılık bakımından içinden su geçmeyen şehirlere göre daha şanslıdır. Dünyada, Venedik mesela, Amsterdam, New York, Mısır… Bizde İstanbul, Antakya, Amasya, Eskişehir… Su içinden geçtiği şehirleri abat etmiştir. Bu yüzden Fırat, Dicle, Kızılırmak ve Yeşilırmak, birer coğrafi terim olmaktan çok ötedir…

Su, sade içinden geçtiği şehirleri değil, içinden geçtiği şiirleri de şahesere dönüştürmüştür. Fuzûlî'nin *Su Kasidesi* tek örnek olarak yeter de artar bile bu bahse…

Evliya'nın Bursa'ya üçüncü gelişinde düştüğü bir not vardır *Seyahatname*sine; *el-hasıl Bursa sudan ibarettir* diye. Bu sözünü haklı

çıkaracak bir çok bilgiyi de aktarmadan geçmemiştir. İki bin küsur çeşme saymıştır, yüz yetmiş değirmen, altı yüz sebil, üç bin ev hamamı… Çelebi Sultan Mehmed Hamamı'nı, İnebey Çarşı Hamamı'nı, Tahtakale Hamamı'nı, Kayhan Çarşı Hamamı'nı, Kale Hamamı'nı, Bostancı Hamamı'nı, Bıçakçı Hamamı'nı, Muradiye Hamamı'nı, ve Yıldırım Hamamı'nı anmayı unutmamıştır. Eski Kaplıca'dan Yeni Kaplıca'dan, Çekirge Sultan Kaplıcası'ndan, Kükürtlü Kaplıcası'ndan, Kaynarca Kaplıcası'ndan bahsetmiştir. Suların çıktığı on yedi kaynağı saydıktan sonda *"Bu sular o kadar soğuktur ki, Temmuz ayında insan elini sokup* üç taş çıkaracak kadar bekleyemez…" demekten kendini alamaz.

Sıcak hali de soğuk hali de Bursa'dadır suyun. Belki de bu yüzden Bursa sudan ibarettir. Bu yüzden belki Kütahya deyince pınarlar, Ordu deyince dereler akla gelirken Bursa deyince sular akla gelir… Bir çağlayan olur akar *Saitabat*'tan, *Aras*'tan, *Suuçtu*'dan...

İnsan, suyu iyi verilmiş bir sözdür derler. Bu sebeple insan diğer canlılardan ayrılıverir. Bıçak, su verilmiş çeliğin aldığı şekillerden biridir. *Bursa Bıçağı* ise, suyu iyi verilmiş bir çelik olarak ayrılıverir bıçaklar arasından…

Gelişmiş birçok ülkede kişi başına düşen su oranı, sekiz dokuz metreküpken, Türkiye'de bu oran bin dört yüz metreküptür. Bursa kişi başına düşen iki bin beş yüz metreküple Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Bu analizde bile suyun Bursa'ya aşkını görüyoruz. Öyleyse bu bahsi, Şaban Akbaba'nın *Su Ayeti* şiirinden dizelerle bitirebiliriz;

"Su" ayetiyle başlar Bursa suresi

Su gibi akar zamana koşut…

Uyanıkken Görülen Rüya: Bursa

Derelerden tepelerden aştık, uzun yollardan geçtik. Soğuk pınarların başında dinlenip, ulu ağaçların gölgesinde eğlendik. Uzaklardan gelip uzaklara gidiyoruz. Kervancıbaşımız, şafak sökerken Bursa'ya varacağımızı söylüyor. Bir heyecan kaplıyor içimi. Babamla birlikte ilk kez çıktığım bu yolculukta her şehre ilk kez giriyorum çünkü. Erzurum'dan geçtik, Malatya'ya vardık. Kayseri ve Ankara'da fazla oyalanmadık. Anadolu'nun kadim şehirlerinin her biri silinmez izlerle kazınıyor hafızama. Yol boyunca Bursa hakkında anlatılanlar, bu şehre olan ilgimi daha da artırıyor. Anlatıldıkça büyüyen bir şehir oluyor Bursa…

Fidan Han'da konaklayacağımız söyleniyor bize. Doğusunda Kubbeli Han, batısında Geyve Han, giriş kapısının tam karşısında ise Koza Han var… Merakım yorgunluğuma galip geliyor ve yüklerimizi indirir indirmez, hanın ortasındaki havuzda elimi yüzümü yıkayıp kendimi dışarı atıyorum.

Kayhan Çarşısına kadar yürüyorum. Çekiçlerin örs ile kızgın demirler arasında gidip gelen ritmi, körüklerin harladığı alevler,

ustaların çeliğe şekil verirken çıkardıkları sesler müthiş bir ahenk oluşturuyor. Tezgâhlarda, kılıçlar, kalkanlar, çakılar, bıçaklar, kabzalar…

Kayhan çarşısını geride bırakıp Tuz Pazarına doğru yürüyorum. Satıcılarla alıcıların yüksek perdeden pazarlıklarına şahit oluyorum. Kimi kıymetli olduğundan dem vuruyor, kimi naklinin zorluğunu hatırlatıp değerini artırıyor tuzun…

Tuz pazarının ortasında Kubbeli Han var. Tamamen kapalı olmasına rağmen içerisi apaydınlık. Envai çeşit peynir, tereyağı, zeytin, bakliyat, pastırma, zeytinyağı, bal ve pekmez, alıcısını bekliyor. Tok olsa da insan acıkıyor nedense…

Konakladığımız hanın hemen karşısındaki Koza Han'a giriyorum. Bir yanda ipekböceği kozaları bir yanda ipekli elbiseler, gümüşler, değerli eşyalar…

Koza Han'ın güney kapısından çıktığımda fıskiyeli bir havuz karşılıyor beni. Bambaşka bir zamandayım şimdi. Sağa sola koşuşturan insanlar. Kimse kimsenin umurunda değil. Ulu Cami'den ezan sesleri yükseliyor. Vakit ikindi. Gördüklerimin bir rüya olduğunu fark etmekte gecikmiyorum. Lakin bu rüyanın, ortasında uyanılan ve sonra bir daha görülmeyen rüyalardan olmadığını biliyorum. Bu rüyanın ancak uyanıkken görülebileceğini de biliyorum. Geyve Han'ı, Emir Han'ı, Eski İpek Han'ı, Pirinç Han'ı, Balibey Han'ı, Kütahya Han'ı, Eskişehir Han'ı, Galle Han'ı ve diğer hanları ve çarşıları bir başka rüyaya ısmarlayıp büyüklerin arasına koşuyorum. Çünkü Ulu Cami'nin büyüklerin toplandığı yer olduğunu biliyorum. Oraya gelenlerin de büyüklerin arasında olmak isteyenler olduğuna inanıyorum… Beni çağırıyor Emir Sultan, beni çağırıyor Üftade Muhammed; duyuyorum…

Beşinci Makam: Ulucami

Ulucami izlenimlerini; *"…Kapının dışındaki basamakların yanında bulunan muslukta abdest aldım. Dünyanın ilk abdestini alıyor gibiydim… Ulucami sanki kovulduğum cennetti; şimdi beni affedip alıyordu. O, Allah evinin kapısı mıydı? Sevginin sunduğu anlaşılmaz bir cesaretle Allah'a açılan iç kapıya, mihraba kadar ilerledim…"* diye anlatır Nurettin Topçu, *Taşralı* isimli eserinde yer alan *Yıldırım'ın Huzurunda* hikâyesinde…

Ulucami; Niğbolu'da Yıldırım'ın zafere karşılık, verdiği sözdür. Bursa'ya adanan yirmi cami yerine geçen özdür. Yirmi kubbelidir bu yüzden. Türk tarihinin en büyük camisidir.

Müslümanlar arasında duaların ve ibadetlerin kabul edildiği ibadethaneler vardır. Bunlardan ilki Kâbe'dir. Diğerleri ise, Medine'deki Mescid-i Nebevi, Kudüs'teki Mescid-i Aksa ve Şam'daki Emevi Camiidir. İsmail Hakkı Bursevî'nin, Molla Gürani'nin, Akşemseddin'in, Molla Fenari'nin Emir Buhari'nin Somuncu Baba'nın, Mehmet Emin Tokadi'nin ve Aziz Mahmut Hüdayi'nin beşinci makam olarak andıkları isim *Bursa Ulucamii*'dir.

Yerinin Hazreti Peygamber tarafından Emir Sultan'a rüyada gösterildiği rivayet edilir…

Rivayetleri, kerametleri, efsaneleri anıp üç kapısından birini aralayarak girdiğiniz camide sizi ilk karşılayan tam ortadaki şadırvan olacaktır. Abdestiniz olsa bile, caminin her yanına yayılan su sesinin, bedeninize yeniden su yürütmeye çağıran bir cazibesi vardır. Karşı koyamazsınız. Su sesi; görsel şölene davet eden levhalar gibi, başlı başına bir şaheser olan minberi gibi, altın varaklarla süslü mihrabı gibi, çok sayıdaki sütunları gibi camiyle bütünleşmiştir.

Ne zaman ziyarete gitsem Yıldırım Han'ın yanında, Somuncu Baba'nın, Emir Sultan'ın, Molla Fenari'nin, Üftade Hazretleri'nin, gelenleri karşıladıklarını düşünürüm. Ayrılırken Üftade Hazretlerine ait, Hattat Şefik tarafından ince uzun bir levhaya yazılan bir beyit uğurlar beni;

Yâ camia'l-kebîr ve yâ mecmea'l kibâr

*Tûbâ limen yezûrüke fi'l-leyli ve'n-nehâr**

** Ey büyük cami ve ey büyüklerin toplandığı yer Seni gece ve gündüz ziyaret edenlere müjdeler olsun.*

Yeraltından Yerüstüne Taşanlar

Bursa, hayatın ve ölümün aynı kareye sığdığı şehirlerden biridir. Ölümü şehrin dışına itmeye çalışan şehirlere inat ölüleriyle barışık bir hayattır sunduğu sakinlerine. İnsanın şehre kattıkları da, şehrin insana kattıkları da ölülerinin yüzünden okunur burada. Ölüm çokları için soğuk bir kelime gibi dursa da, huzur veren bir iklime dönüşür Bursa'da. Burada yaşayanlar bilirler ki; Bursa'yı medeni bir şehre dönüştürenler ve medeniyetin kodlarını şehrin her yerine işleyenlerle aynı havayı solumak, bulunmaz nimetlerden biridir.

Yeşil Türbe; Çelebi Sultan Mehmet'in, Şehzade Mustafa'nın, Mahmut ve Yusuf ile kızları Selçuk Hatunun, Sitti Hatunun, Ayşe Hatunun ve Daya Hatunun sandukalarının bulunduğu bir yapı değildir. Fetret devrini bitirip Osmanlı'yı eski gücüne kavuşturan, Osmanlı'nın ikinci kurucusu diye anılan sultanın yattığı yerdir.

Muradiye; cami, hamam, medrese, imaret ve on iki türbeden ibaret bir külliye olmaktan çok Tanpınar'ın deyimiyle *sabrın acı meyvesi*dir.

Emir Sultan Mezarlığı, görkemli selvileriyle, Arnavut kaldırımlarıyla sonsuz huzur veren bir mekân değildir sade. Mezar taşlarını süsleyen akantuslar, asma dalları, gülbezekler, laleler, selviler, sümbüller, yoncalar, zeytinler, yıldız çiçekleri, ay yıldızlar, kafes örgüleri, kaz ayakları, nişler, perveler, su damlaları, teberler, zincirler ne anlatmak için kazınmıştır sanırsınız?

Geyikli Baba'nın İnegöl yakınlarındaki türbesinden; *"mal mülk ve sebeplere meyletmek, emir ve sultanlara gerektir. Bizim gibi fukara ehline yakışmaz"* deyişini duymuyor musunuz?

Molla Fenari'nin; *"Önce kendinizi değiştirin. Çünkü kendiniz değişirseniz aileniz değişir, aileniz değişirse çevreniz değişir, çevreniz değişirse ülkeniz değişir, ülkeniz de*ğişirse dünya değişir" sözleri size de daha yeni söylenmiş gibi gelmiyor mu?

Süleyman Çelebi, Bursa'nın bağrında yatan bir şair değil, yazıldığı tarihten günümüze kadar her okunduğunda ruhları kuşatan, âşıkları buluşturan Mevlid'in müellifi değil midir?

Düne kadar Karagöz'ü, hayal dünyamızı süsleyen bir gölgeden ibaret bilirdim. Çekirge yolundaki mezarının yanından geçerken düşündüm de kaç kişi var etrafımızda güldürürken düşündürebilen?

Misallerin sonu yok. Hepsi aynı yere çıkıyor: yerin altındakiler yerin üstündekilerle konuşuyor Bursa'da. Benzer bir ifadeye, Dursun Gürlek'in, *Kültür Dünyamızdan Manzaralar*'ında rastlıyorum. Yazar; âlimlerin, ariflerin, müelliflerin, müverrihlerin, musanniflerin, mütercimlerin, muallimlerin, mürebbilerin; bilumum ilim ve sanat adamlarının minnetle ve saygıyla anıldıklarını belirttikten sonra; *"Yerin üstündekileri, yerin altındakiler idare ediyorlar…"* diyor ve ekliyor: "İnsanın gerçek hayatını, bıra*ktığı eserler, yaptığı hizmetler, yani ikinci ömrü teşkil ediyor…"*

Yıkılışlar ve Yeniden Oluşlar Şehri

Hayat inişler ve çıkışlarla doludur. İnsan düşe kalka yürür, hata yapa yapa büyür… Her düşüş, her hata, sağalmaz yaralar bırakso da hem bedende hem ruhta; edinilen tecrübeler, düştüğü yerden kalkabilen insanın yaşamında itici güç olur.

İnsanın kimyasını derinden etkileyen mağlubiyetlerin, hezimetlerin, bozgunların, kaybetmelerin hepsi aynı anlama çıkıyor: Yenilgi… Oysa Sadi'nin deyimiyle *yenilgi hep geçicidir*. Zaferler kaybede kaybede kazanılır dercesine, *"yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır"* dizesini çarpar yüzümüze Sezai Karakoç. Lübnanlı şair Halil Cibran övgüler yağdırır yenilgiye; *"…yenilgi, yenilgim, ölümsüz yiğitliğim, / sen ve ben fırtınaya beraber güleceğiz / ve içimizde ölen her şey için mezarlar kazacağız / ve güneşin altında istekle dikileceğiz / ve biz çok tehlikeli olacağız..."* dizeleriyle. Samuel Beckett da farklı düşünmez ve *"Hep denedin, hep yenildin. Olsun. Gene dene, gene yenil. Daha iyi yenil"* der.

Öyleyse marifet, yenile yenile, yenilenmeyi öğrenebilmektedir… Marifet, yenilgiyi dirilişe çevirebilmektir…

Yenilgi insanlar için olduğu kadar şehirler için de yenilenmenin başlangıcıdır. Dünya, yenilgiyle sınanan şehirlerle doludur. Nice şehir, yenilgiyi kaçınılmaz son bilip hayalet şehirlere dönmüşlerdir. Örnek mi istiyorsunuz: İşte ikinci dünya savaşında Almanların yakıp yıktığı Fransa şehri Oradour. İşte depremler sonrası boşaltılan Çin'in Beichuan şehri. İşte Arjantin'in sular altında kalan Epecun şehri. İşte Ermeni işgali sonrası boşalan Azerbaysan'ın Ağdam şehri…

Saydıklarım, uğradıkları felaketlerden dolayı hayalet şehirlere dönenler. Bir de Irak'ta, Afganistan'da, Çeçenistan'da, Jamaika'da, Sudan'da, Eritre'de savaşlardan yorulan şehirler var. Gazze var, Beyrut var, Kosova, Caharkale, Karabağ var… Liste uzadıkça uzuyor. Gerçek; şehirler inim inim inliyor silahların altında. Atom bombaları, füzeler, savaş uçakları dünyanın şehirlerini harap ediyor, yollarını, köprülerini limanlarını kullanılamaz hale getiriyor.

Sadece savaşlar mı şehirleri helak eden? Depremler, volkanlar, tsunamiler, yangınlar; insanlarla birlikte şehirleri de alıp götürüyor aramızdan…

Bursa'nın da, bir *yıkılış*lar şehri olduğunu öğrenmem çok sürmedi. Hayretim; şehrin her yıkılış sonrasında *yeniden oluş*larına şahitliğimle bir kat daha arttı. Anladım ki Bursa yenilgilerini dirilişe çevirebilen bir şehirmiş.

Bursa'da kayıtlara geçen en eski depremin tarihi 32 yılını işaret ediyor. Yüz-yüz elli yılda bir sallanıyor şehir. Çoğunda yerle bir oluyor. Saraylar denizde boğuluyor, İznik yıkılıyor, Karamürsel tümüyle yok oluyor, İmralı bile karadan uzaklaşıyor. Hele 1855'teki depremi *küçük kıyamet* olarak yazıyor kaynaklar. Camiler, türbeler, çarşılar hanlar, hamamlar harap oluyor. Timur'un istilaları, Karamanoğlu Mehmet Bey'in kuşatmaları, Celali isyanları, Cem Sultan'ın saltanatı sırasındaki tahribatlar, Kalenderoğlu'nun

saldırıları yetmezmiş gibi, büyük yangınlarda boğulur sık sık. Kayhan Çarşısı, Geyve Han, Çıra Pazarı, Saraçhane, Kapalı Çarşı yangınlarda derin yaralar alırlar.

Soluk resimlerde görünen ancak gerçek hayatta yerinde bulamadığımız o kadar çok değeri var ki Bursa'nın…

Felaketin adı ne olursa olsun Bursa, yenilgiyi tadan şehirler içinde yeniden inşa yeteneğini en iyi şekilde kullanabilen bir şehirdir. Bursa'da yaşayanların da, şehrin sürekli yenilenme halinin bilincinde olduklarını düşünüyorum. Bursa'nın, içinde yaşayanlara, hayata tutunmaları için sürekli güç verdiğine inanıyorum. Çünkü Bursa, ben dâhil yüz binlerce insanın tabiri caizse hayata yeniden başlama noktasıdır…

Bursa'da Yaşamak

Hafıza-i beşer nisyan ile maluldür derler. İnsan hafızasının eksikliğinin unutkanlık olduğunu anlatmaya çalışırlar kısaca. Bir insanlık halidir bu. Belki de Yaratıcının insana bahşettiği bir nimet… Sevinçler, hüzünler gelir geçer yanı başımızdan… Kimini hiç hatırlamamak için belleğimizin mezarlığına gömeriz. Kimini, çekip çıkarırız aklımızın oylumlarından; biraz huzur için belki. Çünkü onlar, çoğumuz için hayatın itici gücü olurlar. Örneğin, çocukluğumuz ve çocukluğumuzun geçtiği mekânlar, unutulmaya kıyılamayan anılardan oluşur. İlk adımlarımızın şahidi evler, düştüğümüz ilk sokak, sabahtan akşama koşturduğumuz mahalle, ilan-ı aşk ettiğimiz kuytular; gördüğümüz anda bize bizi hatırlatan nüveler taşır bağırlarında… Kısacası mekânları bizden yapan, bizim yapan; hatıralardır…

Bursa, bizim medeniyetimizin neşvünema bulduğu bir şehirdir. Toplumsal hafızamıza, unutulması gayr-ı mümkün izlerle kazınmıştır. Dolayısıyla Bursa'da olmak, yaklaşık yedi yüz yıllık hatıralarımızın ilk yıllarında olmaktır. Özün peşinde; masumiyetin, saflığın, sadeliğin peşinde olmaktır…

İz bırakmak insanlık tarihinin temel dürtüsüymüş. Bursa, ecdadımızın iz bırakmayı bir dürtü olmanın ötesine taşıyıp somutlaştırma hareketinin en güzel örneklerini saklar. Onlar ki; *"benden sonra tufan"* demeden, ölümsüz eserler bırakabilmek için çalışmışlar; daha ölmeden. Kimi mabettir kimi imaret; kimi handır kimi hamam; kimi çeşmedir kimi medrese; kimi köprü kimi kemer, kimi taştır kimi mermer; başını uzatır her köşeden… Ki Bursa'da yaşamak, tarihi bir kıyametin ortasında durmaktır…

Ünlü Fransız düşünür Baudrillard, *umutsuz ülke* olarak gördüğü Amerika'yı anlattığı kitabında; *"Burada kentler, gezgin çöller gibi. Anıt yok, tarih yok: her yerde gezgin çöllerin ve simülasyonun coşkusu. Birçok vadisi bulunan çorak toprakların bozulmamış sessizliği içinde de, bitmeyen ve aldırmaz kentlerin içinde de aynı vahşilik… Buralarda her türlü derinlik yok olmuş; parlak, devingen ve yüzeysel yansızlık; anlama ve derinliğe meydan okuma, doğaya ve kültüre meydan okuma, kökeni artık belli olmayan, kaynağı olmayan bir üstmekân…"* der. Dünyanın hayran olduğu modern zaman kentlerinin ölümünün resmidir anlattıkları. New York'u anlatırken; *"İnsanlar neden New York'ta yaşıyorlar? Aralarında hiçbir bağ yok. Ama yalnızca iç içe yaşamanın neden olduğu bir elektriklenme dışında. Yapay bir merkeziyet için büyük bir yakınlık ve çekim duygusu. New York'u kendi kendini çekici bir çevre yapan işte bu; bu çevreden çıkmak için de hiçbir neden yok. Burada bulunmanın hiçbir insani nedeni yok; iç içe, birbirine yakın yaşamanın verdiği sorhoşluk dışında…"* diyerek insan ve şehir arasında bir bağ kurmak istiyor yazar ama belli ki kuramıyor…

Bizim kadim şehirlerimiz, Amerika ve Avrupa'nın modern kentleri gibi şimdiyi anıtlaştırma çabalarına inat, gelenekle gelecekten bugün dokuyan, insanı yalnızlığa itmek yerine yalınlığa çağıran, modernliği tarihi derinliğ*inde eriterek yoksunluğa ve mahrumiyete meydan ok*uyan, bağrındaki değerlere yaslandığında huzur veren bir iklime sahiptir… Bugün bazı büyük *şehirlerimizin* ruhsuz-

luğundan, insana sıkıntı veren havasından, kasvetinden, gürültüsünden, kirliliğinden bahsedilse de bu şehirlerimizin silkinip kendilerine gelebilecek gücü ve donanımı yine kendi içlerinde mevcuttur.

Bursa, geçmişi ve geleceği aynı potada eritmeye çalışan bir şehirdir. İnsanlarının -benim görebildiğim kadarıyla- şehirle ilgili; ruhi, vicdani ve estetik *kaygıları* vardır ve bu kaygılar durduğu müddetçe şehir-insan ilişkileri *anlam üretme*ye devam edecektir. Bu kaygılar devam ettiği müddetçe, insanın şehre katacağı ile şehrin insana katacakları sürekliliğini koruyacaktır. Dolayısıyla Bursa'da yaşamanın, her anın hasat vakti her anın harman zamanı olduğunun farkına varılacaktır…

Sonu yok bir şarkının efsununda kaybolmaktır; Bursa'da yaşamak… Dört mevsim, mavi yeşil bir sonsuzluk ezgisine yaslanmak, zamanın dışında bir zamansızlığa, mekânın ötelerine uzanmak, şehrin halden hale girişini seyre dalmaktır.

Bursa için *yarım kalmış bir hikâye*dir derler. Öyleyse Bursa'da yaşamak, yarım kalmış bir hikâyenin kahramanı olmaktır... Bizimle başlamadığı için bizimle bitmeyecek bir hikâyedir bu.

Bursa'da yaşamak; uyanmak istemediğimiz bir rüyanın içinde olmaktır… O rüyayı, durmadan hayra yormaktır; bahtiyar olmaktır…

Yazmakla anlatılmayacak, okumakla anlaşılmayacak bir sırra âşık olmaktır. Şiir derim şehr olur Bursa; şehir derim şi'r olur. Şiirden bir şehirdir Bursa şimdi ve uzun soluklu bir şiiri okumak gibidir burada yaşamak; iki zaman arasında…

İki Zaman Bir Bursa

-Bursa'da yaşanan ikinci bir zaman vardır-

Uygarlığın küllerini eşelerken dünya
Efsunu dokunmuş yüzüne antik çağların
Şehre yorulmuş görülen her hayal her rüya
Mecaz duruşuna yaslanmış ulu dağların
Yeni bir zamana yol verilmiş maveradan
Dallanıp budaklanmış filiz vermiş durmadan

Eski zaman masalı değil bu bir hakikat
Nasırlı ellerin taşlara nakşettiği giz
Geçmişten süzülüp gelen her işaret her iz
Sırlarıyla hayretleri artırır kat be kat

Öncesi ve sonrası yoktur miladın burda
İki zaman arasında gider gelir Bursa

-Adını kalbine yazan nice sultan vardır-

Her sabah yeni rüyalara uyanır Bursa
Her akşam ağır hüzünler oturur yüzüne
Maviden yeşilden mürekkep koyu bir ziya
Suya karışıp can verir toprağın özüne
Lâmekâna mekândır hem cennetten bir makam
Yüzüne bakmak helaldir de bakmamak haram

Sultanların kalbine ağan eşsiz güzellik
Yorgun gönüllerde açan yediveren gülü
Ovayı saran şafakların ipekten tülü
Vaktin ötesine uzanan kadim sadelik

Zamanı ve mekânı yoktur miracın burda
Şehirler içinden seçilmiş elçidir Bursa

-Bağrında muradına ermiş bir Osman vardır-

Telli duvaklı gelinidir bey düşlerinin
Oğul Orhan'a Gazi Osman vasiyetidir
Üç kıtaya kökler salan cihan devletinin
Önsözü can özü gönül gözü başkentidir
Ellerini uzatır Asya'dan Avrupa'ya
Coğrafyanın yoksul ve yetimi Afrika'ya

Hüzzam makamında bir şarkıdır Osmanlı'dan
İstanbul'un gölgesinde uyuyan ihtişam
Tarih kepenklerini indirmeden bir akşam
Şu Bursa'ya bakmayan ne anlar İstanbul'dan

Senlik ve benlik davası yoktur tahtın burda
"Bir zafer müjdesi" bir kutlu haberdir Bursa

-Taş ustalarına aşk veren bir mizan vardır-

Gergefinde ipeksi aşklar dokur Koza Han
Kapalı çarşı yorgun tacirleri ağırlar
Söz açılır Muradiye'den Emir Sultan'dan
Tarihin ayak sesine karışır anılar
Her çınar bir umudu devşirir gölgesinde
Her sokak bir sevdaya boy verir sinesinde

Hanlar hamamlar medreseler ve külliyeler
Her adımda bir mabet her adımda bir heybet
Çinilerdeki iklim, türbelerdeki haşmet
Hepsi bir ağızdan aynı şarkıyı söylerler

Ölçüsü ve tartısı yoktur mimarın burda
Yenilenen şehirlere ilham verir Bursa

-Bütün yaraları bir duayla saran vardır-

Edebalı koynundan çıkar gibi doğan ay
Şemsüddîn'in şavkıyla aydınlatır Bursa'yı
Yetmiş bin evliyanın mirasından kalan pay
Bir ömür boyu şefkatle kuşatır kulları
Üftadeler bekçilik yapar alperenlere
Çelebiler mevlidin yazar en sevgiliye

Camilerin en ulusundan yayılan nida
Ses verir Maksem'den Yıldırım'dan Çekirge'den
Yüreklerden göklere yükselen âminlerden
Sessiz sakin asude bir mekân olur dünya

Ölüsü ve dirisi yoktur canların burda
Ezelden "ruhaniyetli bir şehir"dir Bursa

-Bin bir rengin yeşile döndüğü harman vardır-

Pınarbaşı'nda durulan soğuk dağ suları
Bedenlere yürür çeşmelerden sebillerden
Her yanı bezeyen incir ve zeytin bağları
Beslenir denizlere çağlayan Nilüfer'den
Erguvanlar baharı muştular salkım saçak
Taraçalarında huzur damıtır Bakacak

Dört mevsim ayrı bir cümbüş ayrı bir heyecan
Yere göğe sığmayan bir mucizevî ahenk
Dağdan denize kadar tüm bitkiler rengârenk
Şairler ilham âşıklar kâm alır doğadan

Yazları ve kışları yoktur hayatın burda
Yeryüzüne düşen dördüncü cemredir Bursa

-Dünden yarına yürüyen bir kervan vardır-

Gelenekle yoğurur geleceğini Bursa
Maziye güç veren ruh atiyi de kucaklar
Bir yanı doğuya akar bir yanı batıya
Zaman cümle hünerini bu şehirde saklar
Oturup dünde kalanı hayale ne hacet
Her köşe başında kopar tarihi kıyamet

Bursa yitik hazinesidir medeniyetin
Bulunmayı bekler bahtına düşen sükûtla
Gölgesiyle serinlik veren Anadolu'ya
Bir çınardır dalları geniş kökleri derin

Eskisi ve yenisi yoktur zamanın burda…
Bereket kokulu bir kırkikindidir Bursa

-Tüm düşlerin tohuma durduğu bir an vardır-

Ben gurbeti yurt yurdu gurbet bir göçebeyim
Sen hoş bir sedasın baki kalan bu kubbede
Garip bir savaştayım kendimle seferiyim
Kılıca ve kalkana and içerim her gece
Dar vakitlerde derlediğim inşirahsın sen
Yürek devletime ebedi payitahtsın sen

Sözün bittiği yerdir güzelliği yüzünün
Adını anmayan şehrengizler lal kesilir
Düşler tohuma durur ve zaman dile gelir
Son bulur içime işleyen bu yeşil hüzün

Gecesi ve gündüzü yoktur rüyanın burda
Her gün görülen bir mucize gibidir Bursa

-Şimdi dalga dalga yayılan bir ferman vardır -

Bursa'da yaşanan ikinci bir zaman vardır
Adıyla adını yazan nice sultan vardır
Bağrında muradına ermiş bir Osman vardır
Taş ustalarına aşk veren bir mizan vardır
Bütün yaraları bir duayla saran vardır
Bin bir rengin yeşile döndüğü harman vardır
Dünden yarına yürüyen bir kervan vardır
Tüm düşlerin tohuma durduğu bir an vardır

Ustası ve çırağı yoktur sefânın burda
Kimsenin olmadığı kadar benimdir Bursa